

HİTİT BÜYÜ METİNLERİNDE GEÇEN BAZI OTSU BİTKİLER, AĞAÇ TÜRLERİ VE AHŞAP NESNELER

*Yusuf KILIÇ¹
Serkan BAŞOL²*

ÖZET

Hititler başa çıkamadıkları hayat sorunlarını ya da hekimlerin çare bulamadığı tıbbi (fizyolojik veya psikolojik) problemleri büyü yoluyla çözmeye çalışmışlardır. Bu amaçla büyü ritüel metinlerinde büyücünün adını, büyüye başvuru konuyu ve büyüde kullanılacak malzemeleri ayrıntılı şekilde kayda almışlardır. Bu metinler yoluyla Hititlerin dünya tasavvurlarında öne çıkan hayvan, bitki, mineral ve nesnelerin neler olduğu öğrenilmektedir. Bu çalışmada Hitit büyü metinleri külliyatını oluşturan (CTH 390-500) tabletlerin transkripsiyonlarında öne çıkan bazı otsu bitkiler, ağaç türleri ve ahşap nesnelerin incelenmesi hedeflenmiştir. Böylece Hititlerin bazen analogik büyü (benzerlik), bazen de bitki ve nesnelerin sembolik anlamlarını kullanarak yaşadıkları doğal çevrenin özellikle florası ile kurdukları tinsel ilişkiye dikkat çekmeye gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Büyü, Flora, Bitki, Ağaç

¹ Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

² Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Kale Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Seyahat Hizmetleri Programı

HERBACAEUS PLANTS, TREE TYPES AND WOODEN OBJECTS IN HITTITE MAGIC TEXTS

ABSTRACT

The Hittite people tried to solve their life related problems or the medical (physiological or psychological) problems, which the medicals could not cure, by using magic. For this reason, they recorded every single detail related to magic such as the name of magician, the reason for magic and the objects to be used in the process of magic. These texts recording the details of magic give us the most prominent animals, plants, minerals and objects in Hittite people's vision of the life. In this study, an investigation of the herbaceous plants, tree types and wooden objects was made by making use of the tablet transcriptions (CTH 390-500) of the of Hittite magic texts which make up the corpus. Thus, this study focuses on the spiritual relationship the Hittite people have especially with the flora of their natural environment either sometimes by using analogical magic (similarity), or sometimes by using the symbolic meanings of plants or objects.

Key words: Hittite, Magic, Plant

GİRİŞ

İnsanoğlu çağlar boyu deneme tecrübesiyle bitkilerin faydalı ve zararlı türlerini tanıyarak, zehirli olanlarından uzak durmayı öğrenmiştir. Yine de zehirli bitkilerden bazıları avlanırken veya yaşamının başka alanlarında kullanmıştır. Ayrıca tarihi süreçte toplamış olduğu yabancı bitkilerin bir kısmının tarımını yapmış, bazı bitkileri ise büyü-şifa amaçlı kullanmaya başlamıştır. Öyle ki, yapılan araştırmalar esnasında bitkilerin şifa elde etmek gayesi ile kullanıldığına dair bilgi veren pek çok tarihi bulguya rastlanmıştır. Bunların en eskisi bir Neanderthal'e ait olduğu düşünülen sekiz farklı çiçeğin polen izi tespit edilen Irak'taki Şanidar Mağarası'nda bulunan mezardır³. Bitkilerin büyü-şifa amaçlı kullanıldığına dair ilk yazılı bilgiler ise Sümerli 3.Ur Hanedanlığı zamanına tarihlenmektedir⁴. Antik Mısır Uygarlığına ait Ebers Papürüsü'ndeki 811 tane reçetede de çeşitli dozlarda uygulanan ilaçlarda 124 farklı bitkinin kullanıldığı tespit edilmiştir⁵. Yine Roma İmparatoru Caligula, Cladius ve Neron zamanında ordu hekimi olarak çalışan Adanalı ünlü eczacı Dioscorides "De Materia Medica" isimli farmasötik/botanik içerikli kitabında 600 den fazla bitkisel ilaç tarifine yer vermiş ve bu eser yaklaşık 1500 yıl boyunca Süryanice, Arapça ve Latinceye çevrilerek kullanılmaya devam etmiştir⁶.

Bununla birlikte Hititlerin yaşadığı coğrafya olan Anadolu'da 12.000 (tür, alt tür, varyete) civarında bitki türünün⁷ olduğu tahmin edilmekte ve bitkilerin üçte birini endemik türler oluşturmaktadır⁸. Bu bitkilerden 500 kadarının ise tedavi amaçlı kullanıldığı bilinmektedir⁹. Anadolu halk hekimliğinde (kocakarı şifacılığı) ilaç yapımında bu bitki türleri kullanılmaktadır. Bu bitkileri tasnif edecek olursak, Anadolu'da yetişen bitkiler ve komşu

3 Joyce A. Tyldesley, Paul G. Bahn, "Use Of Plants In The European Palaeolithic A Review Of The Evidence", *Quaternary Science Reviews*, Volume 2, s. 56.

4 Robert D. Biggs, "Medicine, Surgery, and Public Health in Ancient Mesopotamia", *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol. 19, no. 1, 2005, s.1.

5 Cyril P. Bryan, *The Papyrus Ebers*, London 1930, s. 15, 25.

6 Adnan Ataç, R. Vedat Yıldırım, "Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in "De Materia Medica" sı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 15, Ankara 2004, s.257-259.

7 Türkiye florasıyla ilgili olarak yapılmış en kapsamlı çalışma P. H. Davis'in "Flora of Turkey and the East Aegean Islands" adını taşıyan eseridir. Bu çalışma 1965-1988 yılları arasında on cilt halinde yayımlanmıştır. Davis'in bu projeye 1938 de geldiği Türkiye'de Boz Dağ, Honaz Dağı ve Baba Dağı'nda yaptığı çalışmalarla bitki toplamaya karar vermesi ile başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, Tubitak Yayınları, Ankara 2004, s. 121.

8 Meral Avcı, "Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Türleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*, S. 13, İstanbul 2005, s. 28.

9 Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, Nobel Kitapevi, İstanbul 1999, s. 3.

memleketlerden getirilen bitkiler olarak ikiye ayırabiliriz. İlaç yapımında kullanılan temel Anadolu bitkilerinden odunsu olanlar: kayın, kavak, kestane, söğüt, ceviz, zeytin, hurma, çam, kızılıçık ve kızılağaç'dır. Bunların meyve, yaprak, kök ve kabukları kullanılmaktadır. Otsu bitkiler ise otlar, kökler, tohumlar, çiçekler, yosunlar ve baharatlar olarak tasnif edilmektedir¹⁰.

İnsanlığın erken dönemlerinde ilk iyileştiricilerin “Büyücü-Şifacılar” olduğu düşünülmektedir. Ayrıca büyücüler farmakolojik çalışmalar yaparak şifa veren ve zehirleyici etkisi bulunan bitkileri tespit etmişlerdir. İlk ilaçlar da şüphesiz bunlar tarafından bitkiler veya bitkisel kökenli maddelerden (Çam sakızı, Kitre, Kudret helvası vb. gibi) yapılmıştır¹¹. Böylece bitkisel drogların kullanılışı da başlangıçta daima “büyü” ile beraber olmuştur. İlk insanlar hastalığın sebebini fena ruhlara, tabiat olaylarına ve tanrıların insanları cezalandırma isteği gibi insanüstü kuvvetlere bağladıkları için şifa ile büyü de iç içe girmiştir¹².

Nitekim Mezopotamya uygarlığına ait Ninova tabletleri okunduğunda tedavinin rahip hekimler tarafından büyü ve önemli bir kısmını bitkisel droglardan oluşan ilaç yardımıyla yapıldığı görülmektedir. Öyle ki, reçete muhtevalı kil tabletlerde Adamotu¹³, Banotu, Çöpleme, Eğir kökü, Haşhaş, Hardal, Kekik, Kitre, Meşe Mazısı, Şeytintersi, Mersin Ağacı, Çin Tarçını, Nane, Nar Kabuğu, Rezene, Safran, Terementi, Köknar Armut, İncir, Hurma, Söğüt¹⁴ başta olmak üzere 250 civarında bitkisel drog varlığı tespit edilmiştir¹⁵.

Diğer taraftan Grek tarih yazarları ve özellikle Herodotos da Eski Mısır ilaçları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca son zamanlarda yapılan araştırmalar neticesinde Mısır'da M. Ö. 19. yüzyıla tarihlenen tıbbi papirüslerin bulunması Mısır tıbbı ve ilaçları hakkındaki bilgimizi genişletmiş ve çağın hastalıklarına karşı Mısır tıbbının çok ileri bir farmakoloji bilgisiyle donatılmış olduğu gözlemlenmiştir. Gerçekten Ebers Papirüsü'nde yılan sokmasından lohusa hummasına kadar bütün hastalıklar için ilaçlar bulunmaktadır¹⁶. Ebers Papirüsü'nde ismi geçen bazı bitkisel droglar şunlardır: Banotu, Çiğdem, Hardal, Hintyağı, İncir, Centiyane, Ketten Tohumu, Kişniş, Mürver, Nar Kabuğu, Pelinotu, Safran, Sakış, Sarısabır, Soğan, Tarçın, Terementi ve Üzüm¹⁷.

¹⁰ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Halk İlaçları*, İstanbul 2007, s. 29-30.

¹¹ Anadolu'da bitkilerin ilaç amaçlı kullanımı için bkz: Yusuf Kılıç, Hande Hanım Duymuş, “M.Ö. II.Bin Yılda Anadolu'da Besin Maddeleri (Hitit Öncesi Toplumlarında ve Hititlerde)”, *Prof.Dr. Yavuz Ercan'a Armağan Kitabı*, Ankara 2008, s. 336-353.

¹² Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul 2001, s. 9.

¹³ “Adamotu “Mandragora” çağlar boyu cerrahide anestezi maddesi olarak veya ağırlı hastalara şifa vermek için kullanılmıştır. Bu bitkinin kökünün insan bedenine benzeyen şekli nedeniyle Eskiçağ ve Ortaçağ'da kötü ruhlara karşı koruyucu, şans getirici ve büyüülü güçleri olduğuna inanılmıştır. Tevrat’ta “Dudaim” olarak geçen bitkiyi İslam bilginleri “Abdüsselam otu” olarak adlandırmışlardır”. Bkz: Zeki Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası Tarihte Eczacılık, Güzel Kokular ve Kozmetik*, Hayy Kitap, İstanbul 2010, s. 23.

¹⁴ Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümerde Başlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 51.

¹⁵ Baytop (2001), s. 12.

¹⁶ Celal Saraç, “Eski Mısırda Bilim ve Teknik”, *Ankara Üniversitesi, A.Ü.D.T.C.F. Dergisi.*, C. II, S. 5, Ankara 1943, s. 110.

¹⁷ Baytop (2001), s. 13.

Antik Yunan da ise Empedokles'e ait büyüsel içerikli 111. Fragmanda "çareler" kelimesi "pharmaka" olarak geçmektedir. Bu kelimeyle bitkilerden elde edilen büyülu ilaçlar kastedilmektedir. Ancak "pharmakon" sözcüğü aynı zamanda "efsun" veya "tılsım" gibi geniş yan anlamlara da sahiptir. Buradan da Empedokles'in yalnızca ilaçların kendisini değil aynı zamanda örtük biçimde bitkileri toplarken ve hazırlarken ezberden okunan büyü sözlerini (ἐπωδοί) de kastettiği anlaşılmaktadır¹⁸. Bu fragman büyü-ecza ilişkisini etimolojik açıdan göstermesi açısından önemlidir.

Roma imparatoru Claudius döneminde hekim olan Scribonius Largus, Marcus Antonius'un eşi Octavia'nın bir reçete kitabı yazdığını ifade etmektedir. Kitap hakkında verdiği bilgide ise büyü uygulamalarında yararlanılan reçetelerde şu malzemelerin yer aldığını anlatmıştır. Bunlar "arpa unu, bal, sirke, tuz, mür (sarı sakız), safran, şap, karaman kimyonunun tohumları, kereviz, anasonlu nardin yağı, Floransa süseninin kökü, köpek beyni yağı, yabanıl incir sütü, köpek kanı, terebenti, amonyak, balmumu, sıvı yağ, soğan, domuz ve kaz yağı, şarap, kakule tohumu, gül yaprağı, nardin yağı, tarçın, servi ve keklik üzümü"¹⁹ şeklinde sıralanmıştır".

Çalışmamızın esasını oluşturan Hitit toplumuna gelince; Hitit tıbbı ve ilaçları hakkındaki bilgilerimiz Hitit devlet arşivindeki çivi yazılı kaynaklardan derlenmiştir. Ancak genel kanı Hitit tababetinin Mezopotamya tıbbı ile aynı yönde olduğu şeklindedir²⁰. Hititler hastalıkları tanrıların insanları cezalandırması olarak algıladıkları için tedavide de büyü ve ilaç beraber kullanılmıştır²¹. Volkert Haas Hitit büyü ve tıp malzemeleri üzerine yaptığı çalışmada 200'ün üzerinde bitkinin Hititlerce büyü-şifa amacıyla kullanıldığını tespit etmiştir²². Bunlardan bazılarını sayacak olursak: Adamotu, Alıç, Aksırık otu, Arpa, Badem, Buğday, Defne, Dişotu, Hardal, Haşhaş, Kayısı, Köknar, Mazı, Mersin, Meyankökü, Safran, Sarımsak, Sedir, Selvi, Soğan, Söğüt, Susam, Sütleşen, Şimşir, Üzerlik²³, Üzüm, Zeytin gibi

¹⁸ Peter Kingsley, *Antik Felsefe Gizem ve Büyü, Pythagoras ve Empedokles Geleneği*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 219-220.

¹⁹ Jeanne Achterberg, *Kadın Şifacılar*, (çev. Bilgi Altınok), İstanbul, 2009, s. 43.

²⁰ Baytop (2001), s. 14.

²¹ Ahmet Ünal, "Hitit Tıbbının Anahatları", *Belleten*, C. XLIV, S.175, Ankara 1980, s. 476-477.

²² Geniş bilgi için bkz. Volker Haas, *Materia Magica et Medica Hethitica*, Walther de Gruyter, Berlin-New York 2003, s. 242-400.

²³ Ege'de bir köy evinin duvarını süsleyen ve üzerlikten yapılmış bir örme nazarlık bizi kolayca Anitta tabletine doğru bir yolculuğa çıkarmaktadır: "Onu geceleyin güçlü (bir saldırı) ile aldım, yerine üzerlik otu ekdim. Kim benden sonra kral olursa ve Hattuşa'yı tekrar iskân ederse, Göğün Tanrısı onu ezsin". Bkz: Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara 2000, s. 54. Anitta tabletinde lanetle birlikte anılan üzerlik otu, bugün Anadolu'da nazara karşı koruyucu olarak kullanılmaktadır. Kral Anitta acaba Hattuşa şehrinin bir daha iskân edilmesini üzerlik otuyla mı korumak/engellemek istemiştir? Günümüzde halk arasındaki yaygın inanca göre üzerlik (peganum harmana) şehit kanı dökülmüş topraklarda yetişmektedir. Anitta'nın savaş yaptığı ve yakıp yıktığı Hattuşa'nın durumunun da bu inanca benzerliği dikkat çekicidir. Ayrıca Isparta yöresinde de nazar değen kişiye üzerlik tohumu ile tütsü yapmanın nazara iyi geldiğine inanılmaktadır. Bkz: Orhan Çeltikçi, "Anamas Yöresinde Halk İnançlarında Temizlik Kavramı", *Acta Turcica*, S. 2, Temmuz 2010, s. 32.

Anadolu’da yetişen bitkilerle dış ülkelerden ithal edilen Abanoz, Mekke pelesengi, Şeytantesi²⁴ bitkileridir²⁵.

Bir Hitit büyü metninde ritüel beyinin ilacı nasıl kullanacağı da tarif edilmiştir. Buna göre hasta ilacı sabah boş mideyle Güneş Tanrısının karşısında ve taze olarak hazırlanmış şartıyla, akşam ise yemeğin ardından Ay Tanrısının karşısında almak mecburiyetindedir. Bu “tedavi” biçimi bütün ritüel süresini, yani yedi günlük bir evreyi kapsamaktadır. Ancak ilacın içeriği ve uygulanış biçimi kökeni Babil’e dayanan tıbbi metinleri akla getirir²⁶ de benzer şekilde Hititlerde de ilacın hazırlanışı, içme zamanı ayrıntılı olarak tabletlere aktarılmıştır. Buna örnek olmak üzere çivi yazılı devlet arşivinde rastlanılan ilaç reçetelerinden biri şöyledir²⁷: “Eğer bir erkeğin cinsel gücü Nisan ayında tükenirse; bir erkek keklik yakala, kanatlarını yol, boğazını kopar ve onu yassılaştır, üzerine tuz serpererek kurut. Dağ bitkisi “dadannu-otu” ile ez, bira ile içmesi için ona ver. Ve sonra o cinsel gücüne kavuşacaktır. Eğer öyle ise; bir erkek kekliği kurut ve ez. Onu damda bulunan suyun içine at ve içmek için ona ver. Bu erkek güçlenecektir. Eğer o yukarıdaki gibi ise; erkek bir kekliğin başını kes, kanını suyun içine dök ve kalbini yut. Bu sıvıyı bir gece beklet. Ve güneş doğarken ona içmesi için ver. O cinsel kudrete kavuşacaktır. Aynı şekilde ise; erkek keklik penisini, bir boğanın salyasını, bir koyunun salyasını, bir keçinin salyasını su içinde içmesi için ona ver. O cinsel güce kavuşacaktır.”

Hititçe tıbbi içerikli vesikalar ve büyü ritüel metinlerinde Hitit eczacılığında çeşitli maddelerden hazırlanan şifa verici iksirler “bitki” manasına gelen Ú Sümerogramı veya bu ifadenin Hititçe karşılığı olan ve çeşitli reçeteleri kapsayan wašši- sözcüğü ile ifade edilmektedir. Kural olarak şifa verici bir iksirin hazırlanması için çeşitli maddeler (ot, kan ve tohum türevi) bir araya getirilerek sıvıların içinde çözümleri veya öğütülerek parçalanmaları gerekmektedir. Bu şekilde hazırlanmış iksirin bir benzeri CTH²⁸ 471’de ifade edilmiştir. Ayrıca burada bazı ilaçların tam dozajı ile ilişkili detaylı bilgi verilmemekle birlikte örneğin bir ilacın “boş mide” ile alınmasını gerektiğine dair bilgileri içeren medikal içerikli metinler de söz konusudur. Medikal içerikli metinlerde bazen ilaçların kullanım süresinin yedi gün olması gerektiğinden de bahsedilmektedir. Medikal içerikli metinler dışında arınma ritüellerinde de wašši- terimi ile ifade edilen ilaçların kullanım biçimi ve endikasyon spektrumunun sınırlı tutulduğu dikkati çekmektedir²⁹. Ayrıca ilacın kullanılmasıyla ilgili

²⁴ Ortaçağ Avrupası’nda, şeytantesi otunun itici kokusunun, sinir hastalıklarına sebep olan kötü ruhların atılmasına iyi geldiğine inanılırdı. Emboden’in rivayet ettiğine göre, şeytanın dışkısı, şeytantesi otunun köklerinde olduğu için, bu ot şeytanın kovulmasında çok etkili bir muskadır. Şeytan birçok şekilde gelebilir ve Hand’in bildirdiğine göre, şeytantesi otunun çantalara konularak boyuna takılmasının şeytan kaynaklı hastalıklara karşı koruyucu olduğu inancı, Utah’da bu yüzyılın başlarına kadar çok yaygındır. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Mildred E. Mathias, Economic Botany, C. 48, S. 1, (çev: Gülşah Yüksel), New York 1994, s. 3–7.

²⁵ von Cornelia Burde, *Hethitische Medizinische Texte*, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Heft:19, Wiesbaden 1985, s. 55-82.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Rita Straub, *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna*, Berlin-New York 2006, s. 216-245.

²⁷ Baytop (2001), s. 17.

²⁸ E. Laroche, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris 1971.

²⁹ Straub (2006), s. 37.

olarak ölçülerde biraz, fazla, yarım gibi kavramlar, ilacın kullanım zamanıyla ilgili olarak gece, gündüz şeklinde ifadeler zikredilerek ilacın doz ve vaktiyle ilgili bilgiler verilmiştir³⁰.

Bununla birlikte çivi yazılı Hititçe metinlerde çoğunluğu soğanlı bitkiler olmak üzere 33 adet şifalı otun adına rastlanmaktadır. Bu bitkilerin çoğunlukla bal ve ekmekle lapa haline getirilerek hastalara verildiği anlaşılmaktadır. Örneğin iştahsızlığa karşı şeytantsi otu hastaya 7 gün süreyle yedirilmekte iyileşmediği takdirde sarımsak³¹ v.b. başka otlar ilave edilerek hastaya verilmektedir. Ayrıca bir başka metinde “tiwariya” denen güneş otu ile hastanın vücudunun ovulduğu, tedavi amacı ile alkaloid içeren bitkilerin yakıldığı ve küllerinden sabun imal edildiği bilinmektedir³².

Yine Mezopotamya literatüründe kültürel maksatlı büyülerin yapılmasında ve insanların ağzını temizlemesinde kullanılan Sedir ve Ilgın ağacı materyallerinin Hitit büyülerinde de kullanılmış olduğu dikkat çekicidir. Öyle ki, Itkalzi ritüelinin beşinci tableti Sedir ve Ilgın’ın büyüleri sözlerini kapsamaktadır. Ayrıca arınma suyu olarak geçen bir terkinin hazırlanışı CTH 471 numaralı metinde de geçmektedir. wašši- içeceği olarak da ifade edilen bu sıvının yapımı için gerekli olan malzemeler arasında arpa ve hušt- kükürt de yer almaktadır. Bütün bu maddeler bir havanda dövülüp, parçalandıktan sonra “Arınma suyu”na eklenmektedir³³.

1-Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Bitkilerin Kullanım Şekilleri

Hitit büyülerinde birçok bitki türü özellikle analogi/benzerlik büyüleri yapılırken kullanılmıştır³⁴. Benzerlik büyüleri yapılırken bu bitkilerin temel nitelikleriyle, büyüde amaçlanan durum bu benzerlik vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Aşağıda benzerlik büyüleri yapılırken kullanılan bitkilerin neler olduğu ile ilgili örnek metinler verilmiştir:

Tanrı ve insanların arınması için yapılan bir ritüelde soda bitkisinin kullanıldığına rastlamaktayız. Metinde soda bitkisi ve soğanın temel nitelikleri benzerlik büyüleri yapımında kullanılmıştır: *Akşam karanlığında onlar [...] ve onlar... [...] tanrı. Küfür (ve sövge) sözlerine karşı [Kral ihsanı için] ona bitki bakımı yapılıyor. Ayrıca, kraliçe aletleri [ihsanı] için de ona bitkisel bakım uygulandı. Kadın tören boyunca kraliçenin aletlerini tutan kişiye*

³⁰ Baytop(2001), s. 14-15.

³¹ “*Allium (Liliaceae) türlerinin soğan ve yaprakları. Anadolu’da Kaya sarımsağı ve Taş sarsmağı (Köpek sarımsağı) olarak iki türü yabani olarak yetişmektedir*”. Bkz: Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.237.

³² Hasan Torlak, Mecit Vural, Zeki Aytaç, *Türkiye’nin Endemik Bitkileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yaynevi, Ankara 2010, s. 63.

³³ Straub (2006), s. 181.

³⁴ Hans G. Güterbock, “Oil Plants in Hittite Anatolia”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 88, No. 1, 1968, s. 66. Ayrıca Analogi büyüleriyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bakınız: Giulia Torri, *La Similitudine Nella Magica Anatolica Ittita*, Studia Asiana-2, Roma 2003, s. 185-194., Ahmet Ünal, “The Role of Magic in the Ancient Anatolian Religions According to the Cuneiform Texts from Boğazköy-Hattuša”, *Essays on Anatolian Studies in the Second Millenium B. C.*, ed. H. I. H. Prince Takahito Mikasa, Wiesbaden, s. 52-85.

soda bitkisi uzatır şöyle konuşur: “tanrının huzurundaki herhangi biri, kral ya da kraliçe bile olsa, kötü niyetle konuştuysa, ‘Bırakın küfür ve pislik girsin mabede (ve) bırak yayılsın orada, büyüsün sanki bir soda [bitkisi] gibi ve böylece bollaşsın! Kimse soda bitkisinin [köklerini sökmesin]!’ Daha sonra kurbancının eline bir s[oğan] veriliyor, bu esnada da rahibe şöyle konuşuyor. “Tanrının huzurunda olan kişi şu şekilde konuşursa: Nasıl ki bir soğan iç içe sarılı derilerden oluşuyorsa, her hangi biri diğerlerinden ayrıl[a]mıyorsa, bırakalım kötü sözler, beddualar, sövgü ve pislik -soğan gibi- sarsın mabedin çevresini!” Şimdi bak, soğanı kopardım ve geriye sadece işe yaramaz bir sap kaldı. Yine de, bırakalım o, kötü sözü, bedduayı, sövgüyü (ve) pislği tanrının (mabedinden) uzak tutsun. Bırakalım tanrı ve kurbancı bu dertten kurtulsun³⁵!

Koruyucu cinlerin³⁶ yardımını sağlayan arınma ayininde ise çam kozalakları majik amaçla şu şekilde kullanılmaktadır³⁷: Büyücü kadın daha sonra Alauwaimis için bir libasyon yapar. Büyük bir tepsiye çam kozalakları koyar ve derhal kızartılmış KAR tanelerini etrafa saçar. Kozalakları suyla söndürdükten sonra şunları söyler: “Ben nasıl söndürdüysem bunları, kötülük de kurbanlarımızla öyle sönsün!” Rahibe eve gelir. Bir köknar ağacı getirir. Tepesi doğal halde iken alt kısımları biraz budanmıştır. İlk girişin sağına düşen yerde, onu toprağa saplar. Ağacın altına bir çömlek koyar. Tarpatassis! Sana sunduğum bu köknar ağacını kabul et ve beni azad et! Sakın ola ki bana kötü hastalık bulaşmasın! Karımın, çocuklarımın ve çocuklarımın çocuklarının yanında ol! Sen Tarpatassis, güçlü ve güzel olan sen! Tanrıların önünde güzel bir söz söyle³⁸!”

Aile içi kavgaya karşı ayinde ise kimyon bitkisi analogik olarak şöyle kullanılmıştır: “Yaşlı kadın kilden yoğrulmuş bir tava yapar. İçine biraz hamur koyar biraz siyah kimyon atar. Onu iki kurbancının üzerinde dolaştırır ve şöyle der: “Bu kilin kil çukura dönmeyeceği gibi ve bu kimyonun beyaza dönmeyeceği gibi ve ikinci kez tohum olarak kullanılamayacağı

³⁵ Albrect Goetze, “Hittite Rituals, Incantations and Description of Festivals”, *Ancient Near Eastern Texts Relating to The Old Testament*, Princeton 1955.s. 346.

³⁶ Mezopotamya kültüründen alındığı düşünülen cin (demon) kavramı, Hititlerde de görülmektedir. Kültürümüzde ise İslami literatürde cin ve büyü ilişkisi özetle şöyle anlaşılmaktadır: “Cin ve büyü kavramları genellikle beraber anılan iki kavramdır. Bazı büyü türlerinin doğrudan cinlerle yapıldığına inanılmaktadır. Fahrettin Razi'nin yaptığı büyü tasnifinde üçüncü grupta sayılan “yer ruhlarından yardım istemek suretiyle yapılan büyüler” türünde cinlerle ilişki içerisinde yapılan büyüler grubunda yer almaktadır. Burada geçen “yer ruhları” ile “cinler” kastedilmektedir. Cinlerle daha çok sihir ve büyü faaliyetleri ile ilgili olarak temasa geçildiği düşünülmektedir. Manaları anlaşılmayan “havas” ve “azaim” türünden bazı metinlerin okunmasıyla cinlerden faydalanılması teşebbüsüne İslami literatürde “hüddamcılık” bu işte kullanılan cinlere “hüddam” bu ilime ise “hüddam ilmi” denmektedir”. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Turgay Şirin, *Metafizik Varlıklardan Cinlere İnancın Psiko-Sosyal Boyutları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Christiansen, B. (2006). *Die Ritualtradition der Ambazzi, Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463*, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band:48, Wiesbaden, s. 34-54.

³⁸ Goetze (1955), s. 348.

gibi; “bu hamurun tanrılar için kurbanlık ekmeğe dönüşmeyeceği (gibi), işte öyle şeytani diller de iki kurbancının vücudundan çıksın³⁹!”

Bir çağırma ayininde ise, incir, zeytin ve sedir ağacı, üzüm ve arpa bitkileri birlikte anılmıştır: *Kâhinler tanrıları çayırlardan, dağlardan (ve) nehirlerden, denizden, kaynaklardan, ateşten, gökyüzünden ve yeryüzünden dokuz iz vasıtasıyla cezp ettikleri zaman, onlar şu şeyleri alırlar: O bir kova alır ve kovadaki (malzemeleri) şu şekilde hazır hale getirir: (onun içinde) bir hupparaş bulunur, onun üzerinde kaliteli undan yapılmış bir kurban ekmeği bulunur, ekmeğin üzerinde bir sedir ağacı (parçası) tutturulur ve sedir ağacının önüne ise kırmızı yün bağlanır... (Bunlardan) ayrı olarak bir şarap testisi (ve) birbirine karıştırılmış şarapla balla (ve) iyi yağla dolu bir sürahi, hepsi bir arada karıştırılır, bir kap kaliteli yağ, bir kap bal; aynı zamanda meyve, incir, üzüm, zeytin, arpa, bölünmüş mayalı bir somun, kabarmış kekle dolu bir çömlek⁴⁰.*

Askeri yemin ayininde analogik olarak tahılların da kullanıldığı görülmektedir:

O malt ve malt ekmeğini onların ellerine koyar, onlar onu böler ve o şöyle der: “Onların bu malt somununu değirmen taşları arasında öğüttüğü, onu suyla karıştırarak onu pişirdiği ve onu böldüğü gibi- her kim bu yeminleri bozar ve kral (ve) kraliçe, prensler ve Hatti ülkesine kötülük yaparsa, bu yeminler onu yakalasın! Onların kemiklerini aynı şekilde öğütsün! Onu aynı şekilde ıslatsın! Onu aynı şekilde kırsın! Onun kısmetini merhametsiz bir kadere dönüştürsün! Adamlar onaylarlar “Öyle olsun!”... “Bu maltın (artık) büyüme gücüne sahip olmadığı, bir daha tarlaya alınamayacağı ve tohum olarak kullanılamayacağı gibi – onun ekmeği olarak kullanılamayacağı veya depo evine depolanamayacağı gibi – her kim bu yeminleri bozar ve kral, kraliçe (ve) prenslere kötülük yapar ise yemin tanrıları da bu adamın geleceğini öyle yok etsinler! Onun karısının erkek veya kız evlat taşımasına izin verme! Onun toprağı (ve) tarlalarında ürün yetişmesin, onun meralarında ot olmasın! Onun sığırı ve koyunu, dana ve kuzu taşımasın⁴¹.

Maştigga Ritüelinde dayanıklılığı ve ince dokusuyla bilinen şimşir ağacı şu şekilde geçmektedir:

“Büyücü kadın (hamurdan) figürcükler ile şimşir ağacından iki adet giyinik figürcük (yapacaktır). Onların başları da örtülüdür. Onları her iki müşterinin de ayakları dibine yerleştirir ve her iki elinde tuttuğu iki adet dili yukarı (figürlerin) başları üstüne koyar⁴².”

Çağırma Ritüeli olarak düşünebileceğimiz Telipinu mitosunda ise zikredilen meyve ve yemişlerin çekiciliği ile Tanrı Telipinu çağırılmaktadır⁴³: []'nın suyu buraya akar. Ey Telipinu senin ruhun, [] böylece krala lütf içinde dön. Galaktar⁴⁴ konmuştur. [Ey Telipinu senin ruhun] sakinleşsin. Parhuenas-meyvesi konmuştur. (Onun) özü (?) ona (Telipinu'ya)

³⁹ Goetze (1955), s. 355.

⁴⁰ Goetze (1955), s. 351.

⁴¹ Goetze (1955), s. 353.

⁴² Ahmet Ünal, *Hitit Devrinde Anadolu*, Kitap 2, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 123.

⁴³ Güngör Karauğuz, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2001, s. 89.

⁴⁴ Kelimeyi Güngör Karauğuz “keyif verici ve sakinleştirici bir bitki” olarak yorumlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Karauğuz (2001), s. 89.

yalva[rsın.] Şamma-fındığı (?) konmuştur. [] açığa vurulmuş olsun (?).İncir ağaçları kon[muştur]. [İncir] nasıl tatlı ise, Telipinu senin ruhunda aynı şekilde tatlı olsun.

Kötülüklerden temizlenme amaçlı yapılmış bir büyü metninde ise Alıç ağacı şöyle geçmektedir: “Siz alıç ağacısınız. Siz ilkbaharda beyaz elbiseler giyersiniz, fakat sonbaharda kırmızılar giyersiniz. Öküz sizin altınızdan geçer ve siz onun tüylerini çekersiniz, koyun sizin altınızdan geçer ve siz onun yünlerini çekersiniz. Aynı şekilde tanrının gazabını, hiddetini, kızgınlığını ve öfkesini de çek⁴⁵”.

Hitit büyü ritüellerinde dikkati çeken bitkilerden bir diğeri de gangati⁴⁶ bitkisidir. Söz konusu bitkinin tanrı, kral ve “kraliçenin aleti” arasında belirli bir sıralama ile “tutulduğu” anlaşılmaktadır. Daha sonra gangati-bitkisinin öpülmesi ile gerçekleştirilen bir seremoni yerine getirilmektedir; bu esnada şu ifadelerin sarf edildiği görülmektedir: “Ayrıca ‘Burnu kesik kadın’ (lakaplı kült görevlisi) bir ganganti bitkisini daha önce bahsedildiği şekliyle krala uzatır. Kralın aleti bunun altında asla tutulmaz; bunun yerine o (kralın) mevcudiyetini daha önce bahsedildiği şekliyle ağız yoluyla duyurur. O kralı tanrı ile birlikte arındırır. Daha sonra o kralın aletini tanrı ile birlikte arındırır. Daha sonra o kraliçe ile kraliçenin aletini yolun ortasında yarı yolda arındırır. Kralın (tarafından) gangati-bitkisi ile kraliçenin aletinin (tarafına) uzatılan gangati-bitkisini o yolun ortasında/yarı yolda öper. Ardından arındırılan kişiler ile objeler gangati-bitkisine dokunmaya gelirler; bu bitki pislik taşıyıcısı ile vekil önünde tutulur⁴⁷. Ayrıca metinlerde ganganti bitkisinin katartik özelliklerinin de olduğu anlaşılmaktadır: “Sen, aman tanrı, eğer öfkeli veya unatıualı isen, eğer aklında kötü bir şey varsa, o (onu) gangati-otuyla kessin. Arpa, ali-, uuaniiia- (ve) limma-içeceği, bunlar tanrının öfkesini (ve) dusi- alacak ve bunlar (arpa vs.) onun (öfkesini (ve) dusi-) ele geçirsin. Beslemek için ise: bir a-a-an ekmeği, bir bakla ekmeği, bir tatlı ekmeği, bir kâse b[ira...]”⁴⁸.

Luwi kökenli bir doğum ritüelinde okunan satırlarda ise “kayaların meyvesi” olarak okunan ancak ne olduğunu tam olarak bilemediğimiz bir malzeme geçmektedir. Metnin ilgili satırlarının tercümesi şöyledir: Doğum uzmanları önden gitsinler ve (çocuğun) başı için merhem alsınlar! Yoldan kuvari’yi alsınlar. Gözleri (...)ni alsınlar. “Meclis taşı” alsınlar “kayanın meyvesini” alsınlar ve onu yağla [karıştırınlar]ve onu erkek çocuğun (...) ne sürsünler. Annesi yı[kasın] ve büyüley şey, hadi defol git! desin! (...) Ama bunlar (...)Büyücü kadın iki kez büyü yapar: “Diller, diller! Nereye gidersiniz?” Kayaları devirmeye gideriz. Filint taşı (?) kırmaya gideriz. Arslan boğmaya gideriz. Kurt kösteklemeye gideriz. Çocuğu kurtarmaya (?) gideriz⁴⁹.”

⁴⁵ Torlak, Vural, Aytaç (2010), s. 57.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Ünal, *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen*, Hamburg 2007, s. 308: “bu bitki yakı şeklinde sarılan tedavi edici bir bitkidir”.

⁴⁷ Straub (2006), s. 104-108.

⁴⁸ Janowski B. , Wilhelm G. , “Der Bock, der die Sünden hinausträgt. Zur religionsgeschichte des Azazel-Ritus Lev. 16,10.21f.”, *Religiongeschichtliche Beziehungen zwischen Kleinasien, Nordsyrien und dem Alten Testament. Internationales Symposium Hamburg 17.-21. März 1990*, s. 109-169.

⁴⁹ Ahmet Ünal, “Hititlerde ve Çağdaş Anadolu Kavimlerinde Büyücülük”, *Elementerfiş-Anadolu’da Büyü ve İnanışlar*, İstanbul 2003, s. 28-29.

2-Hitit Büyü Metinlerde Geçen Bazı Otsu Bitki ve Ağaç Türlerinin Anlamları

Otsu bitkiler, çağlar boyunca yemeklik, şifa-büyü amaçlarıyla değerlendirilmiş olan ve çok amaçlı kullanılan bitki gruplarıdır. Bu bitkilerin kök, sap, yaprak, kabuk, meyve, tohum veya çiçeği besin takviyelerinde, ilaç yapımında, büyülerde ve yemek tatlandırıcıları olarak kullanılmıştır⁵⁰. Hitit Büyü Metinlerinde sıkça rastlanılan söz konusu bitki türlerinin insanlık kültüründe genişçe yer aldığı mitolojik hikâyelerdeki geçişinden anlaşılmaktadır. Nitekim mitolojilerde insanlara şifa veren ve büyü güçleri olan bitkilerden bahsedilmiştir. Sümerlerin Gılgamış destanında sonsuz yaşam bitkisinden bahsedilmekte ve destanda bu bitkinin devedikenleri arasında olduğu söylenmektedir⁵¹. Yine Klasik Yunan mitolojisinin temel söylencelerinden olan Odysseus destanında haberci tanrı Hermes'in, İthaka'lı kahraman Odysseus'a büyücü Kirke'nin sihrini etkisiz hale getirecek "moly" isimli otsu bir bitki verdiği anlatılmaktadır⁵². Andrea Alciatus'un Emblemata "Simgeler Kitabı"nda "ot" un tanrılık veren bir güce sahip olduğundan bahsedilmektedir⁵³.

Ayrıca ağaç imgesi antik mitolojinin en sevilen öğelerinden biridir. Ağaçlar Mezopotamya mitolojisinde ve daha birçok kültürde "hayat ağacı" kavramıyla görünürken, Tevrat Kitabının Tekvin kısmında⁵⁴ "iyiyi ve kötüyü bilme ağacı"⁵⁵ olarak karşımıza çıkmaktadır. Sümerli İnanna söylencesinde de kutsal bahçeye dikilmek istenen kutsal "Huluppu Ağacı"ndan söz edilmektedir⁵⁶. Tufan hikâyesinin anlatıldığı Sümer tabletlerinde ise Kral Ziusudra "*Bitkilerin adını ve insanlığın tohumunu koruyan olarak*" tanımlanmıştır⁵⁷. Meşhur Dede Korkut kitabında da Tepegöz'ün annesi bir ağaç olarak geçmektedir. Ayrıca yine Dede Korkut Destanında "*babam kaba ağaç*" ve "*gölge veren tıknaz ağaç kesilmesin*" cümleleri de okunmaktadır. Dolgan Şamanları ise vahiy geldiğinde ağaç dikmektedirler. Yine ağaçtan türemeye ilgili olan Uygurların Türeyiş Efsanesinde şu satırlar dikkati çekmektedir: "*Süt içme çağını atlatıp konuşmaya başladıkları vakit anne babalarını sordular. Ağaçları gösterdikleri zaman oraya giderek ağaçlara evladın babaya gösterdikleri saygıyı gösterdiler. Ağaçların bittiği yeri muhterem tuttular. Bu durum karşısında dile gelen ağaçlar, "Güzel huylarla süslenmiş olan hayırlı evlatlar ana babalarına bu şekilde davranırlar," dedikten*

⁵⁰ Ellen Dugan, *Bitkisel Büyü*, (çev: Selim Yeniçeri), Shambala Kitapları, İstanbul 2008, s. 17.

⁵¹ Danny P. Jackson, *Gılgamış Destanı*, (çev. Ahmet Antmen), Arkadaş Yayınları, Ankara 2012, s. 80.

⁵² Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma*, (çev. Sevgi Tamgüç), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2012, s. 376.

⁵³ "Senatorlar ottan bir taç sundular Fabius'a, Kartacalıları ve Hannibal'ı yendi diye, oyalaya oyalaya. Halk der ki, bu otları büküp büküp yuvasını gizlemiş çayırkuşu, böyle korurmuş yavrularını. Saturnus'a, Mars'a ve Polybusoğlu Glaucus için kutsal olan bu otu yediğinde, Tanrı olurmuşsun inanca göre. Düğüm düğüm gövdesiyle koruyuculuk ve güvenlik işaretidir doğrusu: İşte böylesi güçlüdür bu otun o minik sapı". Bkz: Andrea Alciatus, *Emblemata Simgeler Kitabı*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2007, s. 75.

⁵⁴ Kitabı Mukaddes Şirketi, Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil (İbrani, Kildani ve Yunani Dilerden Tercüme), Acar Matbaacılık, İstanbul 2000, s. 3.

⁵⁵ Gerald Messadié, *Şeytanın Genel Tarihi*, (çev. Işık Ergüden), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 1998, s. 386.

⁵⁶ Alice K. Turner, *Cehennem Tarihi*, (çev. Ayhan Sargüney), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s. 20-21.

⁵⁷ Kramer (1995), *a. g. e.*, s. 132.

sonra “Ana baba hakkını gözettiniz. Ömrünüz uzun, şansınız daim olsun,” diye dua ettiler⁵⁸”. Bu ifadelerden Türklerin ağacı yaratıcı bir unsur, hayatın kaynağı ve kutsal olarak gördüklerini anlamaktayız⁵⁹. Öte yandan ağacın kutsanması kimi kültürlerde ağaca tapınmaya da dönüşmüştür. Örneğin Kos (İstanköy) Adası’ndaki Asklepios tapınağında, servi ağacının kesilmesi yasaktır. Alman kültüründe ise dimdik duran bir ağacın kabuğunu soymanın cezası göbeği kesilen suçlunun ağaca çivilenerek ağacın kabuğunun soyulduğu yere bağırsaklarının dolanmasıyla veriliyordu. Maorilerde ise mitsel atanın göbek kordonuyla ağaçlar arasında bir ilişki kurularak doğan çocukların göbek kordonları ağaçlara asılmaktadır. Ağaçları ruhları olan canlı varlıklar olarak kabul etmek ağacı kutsayan toplumların ortak paydasıdır⁶⁰.

Hitit Büyü Metinlerinde geçen bitkilere gelince; Hitit büyü ritüellerinde ismi sıkça geçen ağaçlara dair metinlerde geçen hitap şekli (üçüncü tekil şahıs⁶¹) ağacı kutsal sayan bir dünya algısının mevcudiyetini anlamaktayız.

Ayrıca Hitit büyü ritüel metinlerinin (CTH 310-500) transkripsiyonlarında rastlanılan bazı otsu bitki ve ağaç türleri ile anlamları aşağıdaki şekildedir:

^{GIS}**a-la-an-za (Defne, *Laurus noblis*⁶²):** CTH 470⁶³ (KBo 5.2 II 28) de geçen kelimeyi Ahmet Ünal⁶⁴ “dikenli bir bitki ve onun ağacı”, Johannes Friedrich⁶⁵ “ağaç”, Johann Tischler⁶⁶ “ahşap, ağaç” olarak tercüme etmişlerdir. Hayri Ertem ise ^{GIS}a-la-an-za kelimesini “defne” olarak çevirmiştir⁶⁷.

^{GIS}**ERIN (Sedir Ağacı, *Cedrus libani*⁶⁸):** CTH 470⁶⁹ de geçen kelimeyi Johann Tischler⁷⁰, Johannes Friedrich⁷¹, Cristel Rüster-Erich Neu⁷² ve Hayri Ertem⁷³ “sedir ağacı” olarak tercüme etmişlerdir.

⁵⁸ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2011, s. 129-130.

⁵⁹ Jean-Paul Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005, s.345, 358, 361.

⁶⁰ Sir James George Frazer, *Altın Dal*, (çev. Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 143-166.

⁶¹ Torlak, Vural, Aytaç (2010), s. 57.

⁶² “2-5 m. Yükseklikte, kışın yapraklarını dökmeyen, diodik, sarı çiçekli bir çalı veya ağaççıktır. Yaprakları baharat olarak meyveleri ise yağ elde etmek için kullanılır. Türkiyenin önemli bir dış satım ürünüdür.” Bkz.: Baytop (2007), s. 86.

⁶³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Roszkowska-Mutschler (2007), *a.g.e.*, s. 274.

⁶⁴ Ünal (2007), s. 15.

⁶⁵ Johannes Friedrich, *Hethitische Wörterbuch*, Heilderlberg 1952, s. 19.

⁶⁶ Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen, Innsbruck, Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck 2001, s. 13.

⁶⁷ Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası*, Ankara 1987, s. 77.

⁶⁸ “Kışın yapraklarını dökmeyen, kozalaklı ve büyük bir ağaçtır. Toros ve Antitoros dağlarında bulunur. Odunundan Sarı katran denen bir katran elde edilir.” Bkz.: Baytop (2007), *a.g.e.* s. 239.

⁶⁹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Roszkowska-Mutschler (2004), *a.g.e.*, s. 44.

⁷⁰ Tischler (2001), s. 222.

⁷¹ Friedrich (1952), s. 271.

⁷² Rüster, Neu (1989), s. 316.

⁷³ Ertem (1987), s. 82.

^{GİŞ}**BU-RA-A-ŞI (Ardıç, *Juniperus*⁷⁴):** CTH 432.B (KUB 4.47 Rs. 15ff.) de geçen kelimeyi Ahmet Ünal⁷⁵ “ardıç” olarak tercüme etmiştir. Hayri Ertem ise kelime için “fıstık çamı” karşılığını vermiştir⁷⁶.

^{GİŞ}**e-a-an (Kökнар, *Abies*⁷⁷):** CTH 391.1⁷⁸ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal⁷⁹ “evin önüne dikildiğinde o evin vergiden muaf olduğunu gösteren bir ağaç, ardıç, çam, pırnal, porsuk ağacı ?” olarak çevirmiştir. Hayri Ertem ise bu anlama ilave olarak “daima yeşil bir bitki” karşılığını vermiştir⁸⁰. Albrecht Goetze de kelimeyi Ambazzi Ritüelinin tercümesinde kökнар ağacı olarak yorumlamıştır⁸¹: “*Rahibe eve gelir. Bir kökнар ağacı getirir. Tepesi doğal halde iken alt kısımları biraz budanmıştır. İlk girişin sağına düşen yerde, onu toprağa saplar. Ağacın altına bir çömlek koyar. Temizlik yapılırken, kökнар ağacı sökülür. Girişin öbür yanında kurbancı yere beş bakar çivi atar.*”

^{GİŞ}**İLAG (=GİŞ A.AM) (Kavak Ağacı, *Populus*⁸²):** CTH 393⁸³ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu⁸⁴ ve Ahmet Ünal⁸⁵ “bir ağaç, kavak ağacı” olarak tercüme etmişlerdir. Johann Tischler⁸⁶ ise kelimeyi “kavak” olarak çevirmiştir. Hayri Ertem de kelimenin akadçasını *ILDAKKU* olarak vermiştir⁸⁷.

^{GİŞ}**MA (İncir Ağacı, *Ficus carica*⁸⁸):** CTH 409⁸⁹ (Bo 2062 KUB VII 53, Bo 2589 KUB XII 58) de geçen kelimeyi Ahmet Ünal⁹⁰ “incir (ağacı)” olarak tercüme etmiştir. Cristel

⁷⁴ “*Juniperus (Cupressacea) türlerine verilen genel ad. Bu türler kışın yapraklarını dökmeyen ağaççık veya ağaçlardır. Bazı türlerin meyveleri tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Bazı türlerinden de katran elde edilmektedir. Türkiye’de sekiz türü bulunmaktadır: Adi ardıç, Andız, Boylu Ardıç, Bodur ardıç, Katran ardıcı, Finike ardı ve Kara ardıç.*” Bkz.: Baytop (2007), s. 33.

⁷⁵ Ünal (2007), s. 89.

⁷⁶ Ertem (1987), s. 96.

⁷⁷ “*Pinacea türlerine verilen genel ad. 30-35 m. yükseklikte, kışın yaprağını dökmeyen, gösterişli orman ağaçları. Ülkemizde iki türü bulunur: Adana Kökнарı, Kafkas Kökнарı*”. Bkz.: Baytop (2007), a.g.e. s. 185.

⁷⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), a.g.e. , s. 54.

⁷⁹ Ünal (2007), s. 120.

⁸⁰ Ertem (1987), s. 111.

⁸¹ Goetze (1952), s. 349.

⁸² “*Populus (Salicaceae), türlerine verilen genel ad. Kışın yaprağını döken büyük ağaçlar. Türkiye’de dört türü vardır: Ak Kavak, Tuzcul Kavak, Kara Kavak, Titrek Kavak.*” Bkz.: Baytop (2007), s. 162.

⁸³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), as. 52.

⁸⁴ Christel Rüster, Eric Neu (1989), *Hethitisches Zeichenlexikon*, StBoT Beiheft 2, s. 327.

⁸⁵ Ünal (2007), s. 254.

⁸⁶ Tischler (2001), s. 233.

⁸⁷ Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, s. 107.

⁸⁸ “*Ficus carica L. (Moraceae). Süt taşıyan ve kışın yaprağını döken ağaç veya ağaççık. Türkiye’de yabani olarak yetiştiği gibi, meyvesi için özel olarak da yetiştirilmektedir. İncir sütü, Anadolu’da (Gazi Antep, Urfa) sütü pıhtılaştırılarak çökelek yapmak için kullanılır. Çobanlar incir sütü emdirilmiş bir bez parçasını yanlarında taşırlar. Süttten çökelek yapmak istediklerinde incir sütü emdirilmiş olan bez parçasını süt içine koyarlar. Kısa bir sürede süt pıhtılaşarak çökelek oluşur. Bu olay incir sütünün içindeki enzimlerin etkisiyle meydana gelmektedir. Türkiye’de üç türü bulunmaktadır*”. Bkz.: Baytop (2007), s. 143.

⁸⁹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Albrecht Goetze, Edgar Howard Sturtevant, *The Hittite Ritual of Tunnawi*, American Oriental Society. New Haven 1938, s. 8.

Rüster-Erich Neu⁹¹ kelimeye “incir ağacı” karşılığını vermiştir. Hayri Ertem bu tercümeyle katılmakla birlikte kelimenin genellikle ^{GIŠ}GEŠTIN HÁD.DU.A “kuru üzüm” ve ^{GIŠ}ZERTUM “zeytin” ile birlikte kaydedilmiş olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Metinlerde Pulliiani adlı kişinin zeytin ağaçlarıyla birlikte incir ağacına da sahip olduğu anlaşılmaktadır. Burada iklimin o dönemde ya incir yetiştirilmeye uygun olduğu ya da bahsi geçen incirin bu iklime uyum sağladığı anlaşılmaktadır. Telipinu efsanesinde, Telipinu’yu sakinleştirmek için yapılan büyüde incir diğer meyvelerle birlikte geçmektedir. Ayrıca incir için “nasıl içinde 1000 tohum varsa” ifadesi kullanılarak bu meyvenin bereketi vurgulanmaktadır⁹².

^{GIŠ}GEŠTIN (Üzüm Asması): CTH 404⁹³ de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu⁹⁴ da “üzüm asmaları”, Ahmet Ünal⁹⁵ da ise “üzüm, üzüm omçası”, Johann Tischler⁹⁶ de de “asma” olarak geçmektedir. Hayri Ertem üzümün dönemin Anadolu’sunun temel geçim kaynaklarından biri olduğunu söylemektedir. Yine bir Hitit kanun maddesinde üzüme tarlada verilecek bir zarara ağır para cezası verilmesi hükmünden meyvenin ekonomideki önemini anlamaktayız. Ayrıca bir ritüel metninde büyümesi temenni edilen hayvanlarla birlikte üzümünde sayılması bitkinin ürünleri olan üzüm ve şarabın kulte ve günlük hayatta işkal ettiği yer de anlamaktayız⁹⁷.

^{GIŠ}GEŠTIN HÁD.DU.A (Kuru Üzüm): CTH 460⁹⁸ Bo 943 de geçen kelime Ahmet Ünal⁹⁹ ve Cristel Rüster-Erich Neu¹⁰⁰ da “kuru üzüm” olarak geçmektedir. Hayri Ertem kuru üzümün ritüellerde yaş meyve ve şarabın yanında kullanıldığından bahsetmektedir. Özellikle ölü ritüellerinde ölünün ruhu ile asma arasında ilişki kurulduğundan söz etmektedir¹⁰¹. Tablet kırıklı olduğu için kelimenin metindeki bağlamı tam olarak anlaşılamamaktadır.

^{GIŠ}IN-BI (Meyve Ağacı): CTH 404¹⁰² de geçen kelimeyi Ahmet Ünal¹⁰³ “meyve, meyve ağacı, sebze” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŠ}hu-wa-al-li-iš (Çam Kozalağı): CTH 391.1¹⁰⁴ de geçen kelime Ahmet Ünal¹⁰⁵ da “çam kozalağı, odun kömürü ?, ateş ?, köz ?” olarak geçmektedir. Ambazzi Ritüelinde ise

⁹⁰ Ünal (2007), s. 538.

⁹¹ Rüster, Neu (1989), s. 344.

⁹² Ertem(1987), s. 65.

⁹³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Jared Miller, *Studies in the Origins Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals*, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band: 46, Wiesbaden 2004, s. 88.

⁹⁴ Rüster, Neu (1989), s. 319.

⁹⁵ Ünal (2007), s. 127.

⁹⁶ Tischler (2001), s. 225.

⁹⁷ Ertem (1987), s. 58.

⁹⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription IBoT 4*, Drestner Beitrage zur Hethitologie 23, Wiesbaden 2007, s. 127-128.

⁹⁹ Ünal (2007), s. 128.

¹⁰⁰ Rüster, Neu (1989), s. 319.

¹⁰¹ Ertem (1987), s. 59.

¹⁰² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Miller (2004), s. 286.

¹⁰³ Ünal (2007), s. 260.

¹⁰⁴ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), s. 34.

¹⁰⁵ Ünal (2007), s. 227.

kelime “Büyücü kadın daha sonra Alauwaimis için bir libasyon yapar. Büyük bir tepsiye çam kozalakları koyar ve derhal kızartılmış KAR tanelerini etrafa saçar. Kozalakları suyla söndürdükten sonra şunları söyler: “Ben nasıl söndürdüysen bunları, kötülük de kurbanlarımızla öyle sönsün¹⁰⁶!” şeklinde geçmektedir.

GİŞ ha-tal-kiş (Kuşburnu, *Rosa canina*¹⁰⁷): CTH 392¹⁰⁸ (KUB 33.54 + 33.47 ii 13-15) de geçen kelime Ahmet Ünal¹⁰⁹ da “alıç, (akdiken, akça diken)” olarak geçmektedir. Hayri Ertem ise Heinrich Otten’in bu bitkinin ilkbaharda “beyaz çiçeklere” meyve zamanında ise “kırmızı meyveye” durması nedeniyle ve altından geçen koyunların yününün bu bitki tarafından yolunmasını delil göstererek “akdiken” teklifinde bulunduğunu söylemektedir. Güngör Karauğuz ve Murat Aydın Şanda ise makalelerinde Heinrich Otten’in bitkinin mevsimsel davranışlarının Anadolu coğrafyasının önemli dikenli bitkilerinden “kuşburnu” na ait olduğunu söylemektedirler¹¹⁰.

GİŞ HAŞHUR.KUR.RA (Kayısı Ağacı, *Armeniaca vulgaris*¹¹¹): CTH 398¹¹² (Rs.III) de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu¹¹³ da “kayısı ağacı” olarak geçmektedir. Ahmet Ünal¹¹⁴ ise kelimeyi “kayısı (ağacı)?, elma?, muşmula?, acı elma?, ayva” olarak tercüme etmiştir¹¹⁵. Hayri Ertem kelimenin “dağ elması” olarak bilindiğini ve Sümerogramın Mezopotamya çivi yazılı kaynaklarındaki bitki listelerinde *ARMANNU* olarak okunduğunu bu kelimenin ise “kayısı” anlamına geldiğini söylemektedir. Hitit ekonomisinde elma kadar önemli bir rolü olan kayısının bol miktarda yetiştirildiği çivi yazılı Hititçe metinlerden anlaşılmaktadır¹¹⁶.

GİŞ la-hur-nu-uz-zi (Ağaçların Filizi): CTH 398¹¹⁷ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal¹¹⁸ “ağaç yaprakları, ağaçların ucu, ağaçların yapraklı dalları, yeşillik” olarak tercüme etmiştir.

¹⁰⁶ Goetze (1952), s. 348-349.

¹⁰⁷ “Yabani Gül: *Rosa canina* L. (Rosaceae). 1-5m yükseklikte, dikenli, soluk pembe veya koyu pembe çiçekli bir çalıdır. Meyveleri taze veya kurutulmuş olarak yenir. Meyvelerinden hoşaf, reçel, şerbet, pestil, ezme veya pekmez yapılır.”. Bkz.: Baytop (2007), 276.

¹⁰⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: von Gernot Wilhem, Akten des IV. Internationalen Kongress für Hethitologie, Würzburg, 4-8 Oktober 1999, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band:45, Wiesbaden 2001, s. 753.

¹⁰⁹ Ünal (2007), s. 119.

¹¹⁰ Güngör Karauğuz, Murat Aydın Şanda, “An Ethnobotanical Plant From the Hittite Flora: Hatalkişni-“, *SOMA* 2009, Konya 2011, s. 95.

¹¹¹ “*Armeniaca vulgaris* Lam. (Rosaceae). 15 m kadar yükselebilen, beyaz veya pembe çiçekli bir ağaçtır. Meyveleri yenir. Aşılı ağaçların meyvesine Kayısı veya Zerdali aşması denir. Eski Türkler bu türe Sarı erik adını vermişlerdir. Bu ad bugün Kırşehir ve Erzincan dolaylarında kullanılmaktadır”. Bkz.: Baytop (2007), s. 291.

¹¹² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Daliah Bawanyeck, *Die Rituale der Auguren*, Texte Der Hethiter 25, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2005, s. 36.

¹¹³ Rüster, Neu (1989), s. 325.

¹¹⁴ Ünal (2007), s. 193.

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yusuf Kılıç, H. Hande Duymuş, “M.Ö. II. Bin Yılda Anadolu’da Besin Maddeleri (Hitit Öncesi Toplumlarında ve Hititlerde)”, Prof. Dr. Yavuz Ercan’a Armağan Kitabı, Ankara 2008, s. 336-353.

¹¹⁶ Ertem (1987), s. 63-64.

¹¹⁷ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanyeck (2005), s. 32.

¹¹⁸ Ünal (2007), s. 389.

^{GiŞ}**KIRI₆.GEŞTIN (Üzüm Bağı)** : KUB 12.44 ii¹¹⁹ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu¹²⁰ “bağ” olarak tercüme etmiştir. Ahmet Ünal¹²¹ ise kelimeyi “üzüm bağı” olarak çevirmiştir.

^{GiŞ}**kar-aş-ša-ni-ia-aş (Çöven, Gypsophila¹²²)**: CTH 398¹²³ de geçen kelimelerden ^{GiŞ}kar-aş-ša-ni-ia-aş kelimesini Ahmet Ünal¹²⁴ “küllü sabun yapımında kullanılan alkali bir bitki, çöven” olarak tercüme etmiştir. Hayri Ertem ise bu tercümelere katılmakla birlikte “çöven”in ağaç değil otsu bir bitki olduğu hâlbuki metinlerde “karşani” ağacından bahsedildiğini ve ormandan getirildiğini belirtmiştir¹²⁵.

^{GiŞ}**LAM.HAL (Fıstık Çamı, Pinus Pinea¹²⁶)** : CTH 402¹²⁷ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu¹²⁸ “bir fıstık çeşidi” olarak tercüme etmiştir. Ahmet Ünal¹²⁹ ise kelimeyi “bir tür çam fıstığı” olarak çevirmiştir. Hayri Ertem kelimeyi “bir fıstık cinsi” olarak tercüme etmiştir. Kelimenin kuru üzümle birlikte geçtiğini ve ^{GiŞ}LAM.HAL kullanılan ölçü birimlerinden kelimenin bu bitkinin meyvesi olduğunu söylemiştir¹³⁰.

^{GiŞ}**ma-ah-la-an (Asma Dalı)**: CTH 414¹³¹ (KUB XXIX) de geçen kelimeyi Johannes Friedrich¹³² “asma” olarak tercüme etmiştir. Ahmet Ünal¹³³ ise kelimeyi “üzüm omcası, üzüm çubuğu, omca dalı” olarak tercüme edilmiştir. Hayri Ertem kelimenin Hititçesinin “tuwarša” olduğunu belirtmiştir¹³⁴.

^{GiŞ}**PEŞ (İncir Ağacı, Ficus carica¹³⁵), ^{GiŞ}NU.ÜR.MA (Nar), ^{GiŞ}mar-ši-ig-ga-aş (Meyve Ağacı)**: CTH 500¹³⁶ de geçen kelimelerden ^{GiŞ}PEŞ kelimesini Cristel Rüster-Erich

¹¹⁹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Cristian Zinco, Bemerkungen zu einigen hethitischen Pflanzen und Pflanzennamen, von Gernot Wilhelm, Akten des IV. Internationalen Kongress für Hethitologie, Würzburg, 4-8 Oktober 1999, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band:45, Wiesbaden 2001, s. 754.

¹²⁰ Ünal (2007), s. 331.

¹²¹ Ünal (2007), s. 347.

¹²² “Çok yıllık ve kazık köklü Gypsophilia (Caryophyllaceae) türlerine verilen genel ad. Pembe veya beyaz çiçekli ve otsu bitkilerdir. Aşağıdaki türlerin kökleri Çöven kökü adı altında ticarete çıkarılmaktadır”. Bkz.: Baytop (2007), s. 77.

¹²³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 36.

¹²⁴ Ünal (2007), s. 321.

¹²⁵ Ertem (1987), s. 131-132.

¹²⁶ “Pinacea türlerine verilen genel ad. 30-35 m. yükseklikte, kışın yaprağını dökmeyen, gösterişli orman ağaçları. Ülkemizde iki türü bulunur: Adana Köknarı, Kafkas Köknarı.” Bkz.: Baytop (2007), s. 185.

¹²⁷ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Laine Jakob-Rost, Das Ritual der Mali aus Arzawa, gegen Behexung, Text Der Hethiter, Band:2, Heildelberg, 1972, s. 42.

¹²⁸ Rüster, Neu (1989), s. 334.

¹²⁹ Ünal (2007), s. 394.

¹³⁰ Ertem (1987), s. 71.-72.

¹³¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Heinrich Otten., Christel Rüster, “Textanschlüsse und Duplikate von Boğazköy-Tafeln (71- 80)”, Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie, Band 70, Berlin New York 1980, 124.

¹³² Friedrich (1952), s. 132.

¹³³ Ünal (2007), s. 416.

¹³⁴ Ertem (1987), s. 58.

¹³⁵ Baytop (2007), s. 143.

¹³⁶ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Rostzkowska-Mutschler (2004), s. 91.

Neu¹³⁷ “incir ağacı” olarak tercüme etmiştir. ^{GIŞ}NU.ÚR.MA kelimesi için Hayri Ertem “nar” karşılığını vermiştir. Bu kelime metinlerde kuru üzüm, üzüm, zeytin ve incir gibi kurban meyveleri ile birlikte geçmektedir.¹³⁸ Johannes Friedrich¹³⁹ ise ^{GIŞ}mar-ši-ig-ga-aş kelimesine “bir cins ağaç” olarak tercüme edilmiştir. Ahmet Ünal¹⁴⁰ ise kelimeye “bir cins meyve ağacı” karşılığını vermiştir.

^{GIŞ}si-ig-ga-a-la (İncir): CTH 490¹⁴¹ de geçen kelimeyi Johann Tischler¹⁴² “bir bitki, incir” olarak tercüme etmiştir.

^{SAR}ŠE.LÚ, ^{SAR}Ú ŠE.LÚ, ^{SAR}tarptarpa-(SAR) (Kışniş-*Bifora radians*¹⁴³, *Kediotu-Valerina officinalis*¹⁴⁴, *Gün Çiçeği- Helichrysum*¹⁴⁵): KUB 12.34+¹⁴⁶ de geçen kelimeleri Volkert Haas kelimelerin Sümerce ve Hititçesi için “kışniş, kediotu, gün çiçeği” tercümelerini vermiştir. Kelime CTH 390, CTH 404.1, CTH 446, CTH 491.1 de geçmektedir¹⁴⁷.

^{GIŞ}tar-ša (Filiz): CTH 409¹⁴⁸ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal¹⁴⁹ “filiz?, dal?” olarak tercüme etmiştir.

^{SAR}urura- (Zehirli Bitki): CTH 496¹⁵⁰ (KBo 32.176) geçen kelimeyi Ahmet Ünal “yenmesi sakıncalı zararlı bitki” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}wa-ar-du-li-in (wardulli- bitkisi): CTH 409¹⁵¹ (KUB XXXIII 67) de geçen kelime Gary Beckman¹⁵² da karşılığı bulunmadan “wardulli bitkisi” olarak geçmektedir.

^{GIŞ}ZE-IR-TUM (Zeytin Ağacı, *Olea euroaea*¹⁵³), ^{GIŞ}ŠEŠ (Zamk), ^{GIŞ}ša-a-hi-iš (Sedir Ağacı, *Cedrus libani*¹⁵⁴), ^{GIŞ}ha-pu-ri-ya-aš (Drog Bitki), ^{GIŞ}ša-am-ma (Susam,

¹³⁷ Rüster, Neu (1989), s. 344.

¹³⁸ Ertem (1987), s. 67.

¹³⁹ Friedrich (1952), s. 138.

¹⁴⁰ Ünal (2007), s. 434.

¹⁴¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), s. 121.

¹⁴² Tischler (2001), s. 151.

¹⁴³ “*Bifora radians* (Umbelliferae). 10-80 cm yükseklikte, bir yıllık, beyaz çiçekli ve otsu bir bitkidir. Doğubeyazıt ve van bölgelerinde çorba ve yemeklere koku vermek için kullanılır”. Bkz.: Baytop (2007), s. 179.

¹⁴⁴ “*Valerina officinalis* L. (Valerianaceae). 150 cm kadar bir boya erişebilen, çok yıllık, beyaz çiçekli ve otsu bir bitkidir. Kökleri yatıştırıcı olarak kullanılır”. Bkz.: Baytop (2007), s. 167.

¹⁴⁵ “*Helichrysum* (Compositae)türlerine verilen genel ad. Çok yıllık yünüksü bir tüylü ve sarı çiçekli bitkiler. Çiçek durumları bozulmadan uzun süre kalır. Çiçekli dalları idrar ve safra artırıcı ve taş düşürücü olarak kullanılır”. Bkz.: Baytop (2007), s. 220.

¹⁴⁶ Kelimenin geçtiği bazı metinlerin transkripsiyonu için bkz: Haas (2003), s. 341-342.

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Volkert Haas, *Materia Magicca et Medica Hethitica Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient*, Walter de Gruyter, Berlin-New York 2003, s. 341-342.

¹⁴⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Goetze, Sturtevant(1938), s. 22.

¹⁴⁹ Ünal (2007), s. 700.

¹⁵⁰ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Alice Mouton, *Rêves hittites Contribution à une histoire et une antropologie du rêve en Anatolie ancienne*, Brill, Laiden 2007, s. 165-166.

¹⁵¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Beckman (1983), s. 72.

¹⁵² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Beckman (1983), s. 72-73.

¹⁵³ “*Olea euroaea* L.(Oleaceae). Kışın yaprağını dökmeyen ağaç veya ağaççık. Türkiye’de iki türü bulunmaktadır: Yenen zeytin: Yapraklar 4 cm den daha uzun. Meyve 35 mm. kadar büyüklükte. Delice zeytin: Erkek zeytin. Yabani zeytin. Yapraklar 4 cm den daha kısa, meyveler 15 mm kadar, dal sürgünleri dikenli. Batı ve Güney Anadolu bölgelerinde yabani olarak yetişir. Bkz.: Baytop (2007), s.292.

Iris¹⁵⁵): No:6 (=Çorum 21-2-90)¹⁵⁶ de geçen ^{GIŠ}ZE-IR-TUM kelimesi için Hayri Ertem “zeytin, zeytin ağacı¹⁵⁷” karşılığını vermiştir¹⁵⁸. ^{GIŠ}ŞEŞ’in ise metinlerde “zamk” anlamına geldiğinden ve ilaç yapımında kullanıldığından bahsetmiştir¹⁵⁹. Hayri Ertem ^{GIŠ}ša-a-hi-iş için “sedir ağacı” ve “tatlı” sıfatıyla beraber durduğunu ve odunu yakılan bir ağaç olduğundan bahsetmektedir¹⁶⁰, ^{GIŠ}ha-pu-ri-ya-aş’ı Hayri Ertem “kıymetli bir odun cinsi ve ilaç yapımında kullanılan bir bitki” olarak yorumlamıştır¹⁶¹. ^{GIŠ}ša-am-ma’yı Hayri Ertem “susam” olarak tercüme etmiştir. Meyvenin genellikle tatlı, yağlı, çekirdekli veya tohumlu meyvelerle birlikte geçtiğinden söz etmiştir. Ritüellerde “susamlı ballı ekmek” yapımında kullanıldığı ve ayrıca Telipinu metninde Telipinu’nun öfkesinin teskin edilmesi için yapılan büyüde hoşa gidici ve yumuşatıcı özellikteki tatlı ve yağlı meyvelerden incir, zeytin ve kuru üzümle birlikte ve yağının meyvesinin kırılmasıyla ortaya çıktığından bahsetmektedir¹⁶².

^{GIŠ}Zu-ub-ba (Bir Cins Ağaç): Bo 224¹⁶³ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal¹⁶⁴ “bir ağaç, onun ağacı veya meyvesi” olarak tercüme etmiştir.

3-Hitit Büyü Metinlerde Geçen Bazı Ahşap Nesnelerin Anlamları

Ahşap nesnelere Hitit büyü ritüellerinde çoğunlukla gerçek anlamlarını çağrıştıran sembolik ve metaforik betimlemelerle karşımıza çıkmaktadır. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için Arzawa ritüel tradisyonu içinde bulunan Anniwijanni (CTH 393)¹⁶⁵ ritüeline bakmamız gerekmektedir. Burada geçen ahşap nesnelerin fonksiyonlarına ilişkin şöyle bir açıklamaya rastlanmaktadır. Buna göre söz konusu etkinlik çerçevesinde dağlık alanda “*Saban girmemiş bakir bir yerde*” “*açık alanda*” akdikenden bir kapı inşa edilmiştir. Konu ile ilişkili metinde kapının her iki yanına ikiye bölünmüş bir köpeğin birer yarısının koyulduğu ve ekmek ve

¹⁵⁴ “*Cedrus libani (Pinaceae)*. Kışın yaprağını dökmeyen, kozalaklı ve büyük bir ağaçtır. Toros ve Antitoros dağlarında bulunur. Odunundan Sarı katran denen katran elde edilir”. Bkz.: Baytop (2007), s. 239.

¹⁵⁵ “*Yüksek boylu, rizumlu ve genellikle bahçe ve mezarlıklarda yetişen Iris (Iridaceae) türlerine verilen ad. Çok yıllık, otsu, genellikle mor veya beyaz çiçekli bitkiler. Tohumları için yetiştirilen bir tarla bitkisi*”. Bkz.: Baytop (2007), s. 252.

¹⁵⁶ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Ahmet Ünal, *Hittite and Hurrian Cuneiform tablets From Ortaköy (Çorum)*, Central Turkey, İstanbul 1998, s. 45.

¹⁵⁷ Akdeniz dünyasında “Ölmez Ağacı” olarak isimlendirilen zeytinin tanrı tarafından insanlara armağan edilişi ile ilgili söylence özetle şöyledir: Ademle Havva’nın cennetten kovulması ve Ademin ölmesinden sonra Ademin mezarında üç ağaç yeşerir bunlar: zeytin, selvi ve sedir ağaçlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Deniz Gezgin, *Bitki Mitosları*, İstanbul 2010, s. 193.

¹⁵⁸ Ertem (1987), s. 67-68.

¹⁵⁹ Ertem (1987), s. 99.

¹⁶⁰ Ertem (1987), s. 140.

¹⁶¹ Ertem (1987), s. 121-122.

¹⁶² Ertem (1987), s. 2-3.

¹⁶³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Otten (1971), s. 18.

¹⁶⁴ Ünal (2007), s. 827.

¹⁶⁵ Daliah Bawanypeck, *Die Rituale der Auguren, Texte Der Hethiter 25*, Universitätsverlag Winter, Heildelberg, 2005, s. 51-70.

içecek koyulmuş bir kurban masasının hazırlandığından bahsedilmiştir. “Her biri kapının altından geçip gider; en son kapıyı kıracak olan geçer”. Bunun altına ahşap kazıklarla ritüel hazırlıklarının anlatıldığı bölümde bu kazıkların sayısının 14 olduğu ifade edilmiştir. Kazıkların zararlı maddeler ile şeytani varlıkları bağlamak veya uzaklaştırmak maksadıyla istifade edildiği tahmin edilmektedir. Bunların şeytani güçlerin ritüel vekiline geri dönmesine mani olmak için kullanılmış bir çeşit sınır noktası vazifesi görmüş olması da mümkün gibi gözükmektedir¹⁶⁶. Metinden de anlaşıldığı gibi kullanılan ahşap nesnelere günlük fonksiyonlarıyla kullanılıyor gibi gözükse de metinde geçen kapı ve ahşap kazıklar metaforik anlamlarıyla ifade bulmuştur.

Hitit büyü ritüel metinlerinin (CTH 310-500) transkripsiyonlarında rastlanılan bazı ahşap nesne türleri ile anlamları aşağıdaki şekildedir:

GIŞ APIN: CTH 393¹⁶⁷ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu¹⁶⁸ ve Ahmet Ünal¹⁶⁹ “saban”, Johannes Friedrich¹⁷⁰ ise yine toprağı sürmek veya işlemek işlerinde kullanılan bir alet olan “pulluk” olarak tercüme etmiştir.

GIŞ AB: CTH 393¹⁷¹ de geçen kelimeyi Johannes Friedrich¹⁷² ve Ahmet Ünal¹⁷³, “pencere” olarak tercüme etmişlerdir.

GIŞ BANŞUR.AD.KID:KBo XV 25¹⁷⁴ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal¹⁷⁵ “hasırdan yapılmış kurban masası, sehpa, sunak” olarak tercüme etmiştir.

GIŞ BANŞUR: CTH 393¹⁷⁶ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu¹⁷⁷ ve Johann Tischler¹⁷⁸ kelimeyi “masa” olarak vermişlerdir.

GIŞ BANŞUR.GIBIL: CTH 406¹⁷⁹ (KUB 7.5 ii) de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu¹⁸⁰, ya göre “yeni masa” olarak tercüme edilmelidir.

GIŞ a-ša-ri: CTH 408¹⁸¹ (KBo 24.4) de geçen kelimeyi Ahmet Ünal¹⁸² “yünden veya ağaç kabuğu liflerinden “band, şerit, boncuk ipliği, iplik” olarak tercüme etmiştir.

¹⁶⁶ Straub (2006), s. 153-155.

¹⁶⁷ Kelimenin geçtiği transkripsiyon için bkz: Bawanypeck (2005), s. 54.

¹⁶⁸ Rüster, Neu (1989), s. 307.

¹⁶⁹ Ünal (2003), s. 41.

¹⁷⁰ Friedrich (1952), s. 265.

¹⁷¹ Kelimenin geçtiği transkripsiyon için bkz: Bawanypeck (2005), s. 54.

¹⁷² Friedrich (1952), s. 264.

¹⁷³ Ünal (2007), s. 5.

¹⁷⁴ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Carruba (1966), s. 2.

¹⁷⁵ Ünal (2007), s. 85.

¹⁷⁶ Kelimenin geçtiği transkripsiyon için bkz: Bawanypeck (2005), s. 60.

¹⁷⁷ Rüster, Neu (1989), s. 309.

¹⁷⁸ Tischler (2002), s. 215.

¹⁷⁹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Harry Hoffner, Paskuwatti’s Ritual Against Sexual Importance, *Aula Orientalis*, No: 5, Volume: 2, 1987, s. 185-346.

¹⁸⁰ Rüster, Neu (1989), 309, 320.

¹⁸¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2007), s. 11.

¹⁸² Ünal (2007), s. 68.

GIŞAL: CTH 470¹⁸³ de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu¹⁸⁴, de “kazma” olarak geçmektedir.

GIŞDİM: CTH 408¹⁸⁵ (KBo 24.4) de geçen kelime Ahmet Ünal¹⁸⁶ da “sütun, direk, destek, payanda”, Cristel Rüster-Erich Neu¹⁸⁷ da ise kelime “direk, destek” olarak geçmektedir.

GIŞDAG: CTH 483¹⁸⁸ (Bo 2448) de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu¹⁸⁹ da “taht” olarak geçmektedir. Johann Tischler¹⁹⁰ ise kelimeyi “tanrılaştırılmış taht” olarak tercüme etmiştir.

GIŞGAG: CTH 393¹⁹¹ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu¹⁹² “kazık” olarak , Johann Tischler¹⁹³ ise “küçük kazık, dübel” olarak tercüme etmiştir.

GIŞGAG.URUDU: CTH 391.1¹⁹⁴ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu¹⁹⁵ ya göre “bakırdan yapılmış kazık” olarak çevirmek gerekir.

GIŞGİGİR: CTH 408¹⁹⁶ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal¹⁹⁷ ve Johann Tischler¹⁹⁸ “araba” olarak tercüme etmiştir.

GIŞGID.RU: CTH 398¹⁹⁹ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁰⁰ “asa, hükümdar asası, şiş kebabı yapmak için şiş” olarak tercüme etmiştir. Johann Tischler²⁰¹ ise “çubuk, asa” olarak çevirmiştir.

GIŞGA.ZUM: CTH 402²⁰² de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁰³ ve Johann Tischler²⁰⁴ “tarak” olarak tercüme etmişlerdir.

¹⁸³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Hanna Roszkowska-Mutschler, *Hethitische Texte in Transkription KBo 45*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie Band 16, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2005, s. 65.

¹⁸⁴ Rüster, Neu (1989), s. 305.

¹⁸⁵ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2007), s. 11.

¹⁸⁶ Ünal (2007), s. 91.

¹⁸⁷ Rüster, Neu (1989), s. 311.

¹⁸⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 60*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie, , Band 20, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2006, s. 153.

¹⁸⁹ Rüster, Neu (1989), s. 310.

¹⁹⁰ Tischler (2001), s. 216.

¹⁹¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 52.

¹⁹² Rüster, Neu (1989), s. 318.

¹⁹³ Tischler (2001), s. 224.

¹⁹⁴ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), s. 60.

¹⁹⁵ Rüster, Neu (1989), s. 358.

¹⁹⁶ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 276.

¹⁹⁷ Ünal (2007), s. 130.

¹⁹⁸ Tischler (2001), s. 226.

¹⁹⁹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 22.

²⁰⁰ Ünal (2007), s. 129.

²⁰¹ Tischler (2001), s. 226.

²⁰² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Jakop-Rost (1972), s. 46.

²⁰³ Ünal (2007), s. 122.

²⁰⁴ Tischler (2001), s. 223.

^{GIŞ}**GIR.GUB:** KBoXVII 62-63²⁰⁵ de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu²⁰⁶ da “ayaklık, tabure” olarak geçmektedir. Ahmet Ünal²⁰⁷ ise kelimeyi “ayaklık, iskemle, tabure” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**GAG.Ú.TAG. GA:** CTH 428²⁰⁸ (Bo 69/827, Rs.) de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu²⁰⁹ da “ok” olarak tercüme edilmektedir

^{GIŞ}**gaz-zi-tu-ri-ya-aš:** CTH 470²¹⁰ (KBo 20.47) de geçen kelime Ahmet Ünal²¹¹ da “çeşme oluğu, oluk, yalak, üzeri çardakla örtülü çeşme, kuyu ?” olarak geçmektedir.

^{GIŞ}**GU.ZA:** CTH 470²¹² de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu²¹³ de “taht” olarak geçmektedir. Hammurabi kanunlarında ise kelime “koltuk” olarak tercüme etmiştir²¹⁴.

^{GIŞ}**ha-at-ta-lu:** CTH 391.1²¹⁵ (Rs. IV) de geçen kelime Ahmet Ünal²¹⁶ da “sürgü, kapı sürgüsü, kapı, kapı mili, kol demiri, mandal, anahtar” olarak geçmektedir.

²⁰⁵ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Gary Beckman, *Hittite Birth Rituals*, Studien zu den Boğazköy-Texten, Heft 29, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1983, s. 321.

²⁰⁶ Rüster, Neu (1989), s.

²⁰⁷ Ünal (2007), s. 131.

²⁰⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz. : Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KBo 22*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie, Band 24, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2008, s. 318.

²⁰⁹ Rüster, Neu (1989), s.

²¹⁰ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz. : Roszkowska-Mutschler (2007), s. 276.

²¹¹ Ünal (2007), s. 334.

²¹² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz. : Rostzkowska-Mutschler (2004), s. 68.

²¹³ Rüster, Neu (1989), s. 322.

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, Ankara 1989.

²¹⁵ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), s. 50.

²¹⁶ Ünal (2007), s. 119.

^{GIŞ}**in-ta-lu-zi:** CTH 402²¹⁷ de geçen kelime Ahmet Ünal²¹⁸ da “kürek, tereyağı kaşığı, kapı eşiği” olarak geçmektedir. Johann Tischler²¹⁹ kelimeyi “kürek, faraş” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**ha-ah-har:** CTH 402²²⁰ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²²¹ “bahçıvan tarağı, tırmık” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**hu-u-la-li-ya:** CTH 406²²² da geçen kelimeyi Ahmet Ünal²²³ “kirman” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**hu-u-e-ša-an:** CTH 406²²⁴ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²²⁵ “kirman”, Johann Tischler²²⁶ ise “öreke” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**IG:** CTH 413²²⁷ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu²²⁸ “kapı” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**ha-aš-ša-al-li:** CTH 471²²⁹ (Bo 69/18) de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²³⁰ “tabure, kadınlara özgü mobilya, tencere altlığı, kaide, raf, dolap” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**IG.URUDU:** CTH 470²³¹ de geçen kelime Ahmet Ünal²³² tarafından “kapı, kapı kanadı” olarak tercüme edilmiştir. Buna göre kelimeyi “bakır kapı” olarak tercüme edebiliriz.

^{GIŞ}**ir-hu-i-ta-aš:** CTH 470²³³ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²³⁴ “sepet, küfe” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**hu-im-pa-an,** ^{GIŞ}**hi-it-ta-la-aš:** CTH 413²³⁵ (Bo 2030) de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²³⁶ ^{GIŞ}hu-im-pa-an kelimesini “tahta zemin döşemesi, ^{GIŞ}hi-it-ta-la-aš²³⁷ kelimesini ise “bir yapının ağaçtan parçası” olarak çevirmiştir.

²¹⁷ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Laine Jakop-Rost, *Das Ritual der Mali aus Arzawa, gegen Behexung, Text Der Hethiter, Band:2, Heidelberg, 1972.*

²¹⁸ Ünal (2007), s. 260.

²¹⁹ Tischler (2001), s. 62.

²²⁰ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Jakop-Rost (1972), s. 20.

²²¹ Ünal (2007), s. 141.

²²² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Harry Hoffner, “Ritual Against Sexual Importance”, *Aula Orientalis*, No: 5, Volume:2, 1987, s. 272.

²²³ Ünal (2007), s.225.

²²⁴ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Hoffner (1987), s. 272.

²²⁵ Ünal (2007), s. 219.

²²⁶ Tischler (2001), s. 53.

²²⁷ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Nilgün Boysan Dietrich, *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*, Texte der Hethiter, Band: 12, Heidelberg 1987, s. 58.

²²⁸ Ünal (2007), s. 326.

²²⁹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2008), s. 129.

²³⁰ Ünal (2007), s. 172.

²³¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Roszkowska-Mutschler (2005), s. 265.

²³² Ünal (2007), s. 251.

²³³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Rostzkowska-Mutschler (2004), s. 72.

²³⁴ Ünal (2007), s. 263.

²³⁵ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2009), s. 19.

²³⁶ Ünal (2007), s. 221.

²³⁷ Ünal (2007), s. 217.

^{GIŞ}**kat-ta-lu-uz-zi:** CTH 398²³⁸ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²³⁹ “eşik, kapı eşiği” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**KAK:** CTH 402²⁴⁰ (KUB XXIV 9 + II 18) de geçen kelimeyi Johannes Friedrich²⁴¹ “tahta çivi, tahta kazık” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**KAK ZABAR,** ^{GIŞ}**ku-ra-ak-ki-ya-aş:** CTH 413²⁴² de geçen kelimelerden ^{GIŞ}**KAK ZABAR** kelimesini Nilüfer Boysan-Dietrich²⁴³ “bronz çivi” olarak tercüme etmiştir. Johannes Friedrich²⁴⁴ ise ^{GIŞ}ku-ra-ak-ki-ya-aş kelimesini “eve ait ahşap bir parça”, Gary Beckman²⁴⁵ ise kelimeyi “sütun, direk” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**ku-up-pi-iş-şar,** ^{GIŞ}**lu-ut-ta-i:** CTH 409²⁴⁶ (A Metni= KUB XXX 29) geçen kelimelerden ^{GIŞ}ku-up-pi-iş-şar kelimesini Ahmet Ünal²⁴⁷ “tabure, oturak, iskemle, doğum iskemlesi”, Gary Beckman²⁴⁸ ise “minder, yastık” olarak tercüme etmiştir. ^{GIŞ}lu-ut-ta-i²⁴⁹ kelimesini ise “pencere, ışık deliği” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**KUN₅:** CTH 448²⁵⁰ (Bo 2497, Vs. II) ve CTH 483²⁵¹ (Bo 2448) de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu²⁵² “merdiven” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**MÁ.URU.URU₅:** CTH 425.2²⁵³ (KUB 7.54 III, A. Rs. III), Cristel Rüster-Erich Neu²⁵⁴ kelimeyi “okluk, sadak” olarak tercüme etmiştir.

^{GIŞ}**GID.RU:** CTH 398²⁵⁵ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁵⁶ “asa, hükümdar asası, şiş kebabı yapmak için şiş” olarak tercüme etmiştir. Johann Tischler²⁵⁷ ise “çubuk, asa” olarak çevirmiştir.

^{GIŞ}**GA.ZUM:** CTH 402²⁵⁸ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁵⁹ ve Johann Tischler²⁶⁰ “tarak” olarak tercüme etmişlerdir.

²³⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 24.

²³⁹ A. Ünal, s. 330.

²⁴⁰ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Jakob-Rost (1972), s. 34.

²⁴¹ Friedrich (1952), s. 279.

²⁴² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Boysan-Dietrich (1987), s. 44.

²⁴³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Boysan-Dietrich (1987), s. 24-25.

²⁴⁴ Friedrich (1952), s. 117.

²⁴⁵ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Beckman (1983), s. 281.

²⁴⁶ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Beckman (1983), s. 22.

²⁴⁷ Ünal (2007), s. 366.

²⁴⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Beckman (1983), s. 22-23.

²⁴⁹ Ünal (2007), s. 414.

²⁵⁰ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2006), s. 175. , Ayrıca bkz: Piotr Taracha, *Ersetzen und Entsühnen Das mittelhethitische Ersatzritual für den Grobkönig Tuthalija (CTH 448.4) und verwandte Texte*, Köln 2000.

²⁵¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2006), s. 154.

²⁵² Rüster, Neu (1989), s. 333.

²⁵³ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 144.

²⁵⁴ Rüster, Neu (1989), s. 336.

²⁵⁵ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 22.

²⁵⁶ Ünal (2007), s. 129.

²⁵⁷ Tischler (2001), s. 226.

²⁵⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Jakob-Rost (1972), s. 46.

GiŞ la-ah-hur-nu-zi: Johannes Friedrich²⁶¹ ise **GiŞ la-ah-hur-nu-zi** kelimesini “kurban masası, altar” olarak tercüme edilmiştir.

GiŞ MAR: CTH 395²⁶² de geçen kelime için Johannes Friedrich²⁶³ “bel küreği” tercümesinde bulunmuştur.

GiŞ MAR.GÍD.DA: CTH 500²⁶⁴ (KBo 20.123) de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu²⁶⁵ ve Ahmet Ünal²⁶⁶ kelimeyi “yük arabası, büyük ayı takımyıldızı” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ NÍG.GUL URUDU: CTH 470²⁶⁷ de geçen kelimeyi bakırdan yapılmış, tahta saplı, çekice benzer bir alet olarak tercüme edebiliriz.

GiŞ MÁ: CTH 500²⁶⁸ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu²⁶⁹ “gemi” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ MA. ŠÁ.AB: CTH 488²⁷⁰ de geçen kelime Cristel Rüster-Erich Neu²⁷¹, Ahmet Ünal²⁷² da “sepet” olarak geçmektedir.

GiŞ PAN: CTH 391.1²⁷³ de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu²⁷⁴ ve Ahmet Ünal²⁷⁵ “ok yayı” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ pa-ti-ya-al-le-e-eš: CTH 398²⁷⁶ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁷⁷ “mobilya ve yatak ayağı veya yoğurma makinesi” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ pād-du-ni-i: CTH 391²⁷⁸ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁷⁹ “sepet, tabla, kova, süzgeç” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ tar-zu-wa-a-an: CTH 391.1²⁸⁰ de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁸¹ “kapı sürgüsünün ağaç kısmı” olarak tercüme etmiştir.

²⁵⁹ Ünal (2007), s. 122.

²⁶⁰ Tischler (2001), s. 223.

²⁶¹ Friedrich (1952), s. 125.

²⁶² Kelimenin geçtiği bazı metinlerin transkripsiyonu için bkz: Ünal (1996), s. 22.

²⁶³ Friedrich (1952), s. 285.

²⁶⁴ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2008), s. 98.

²⁶⁵ Rüster, Neu (1989), s. 336.

²⁶⁶ Ünal (2007), s. 428.

²⁶⁷ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Roszkowska-Mutschler (2005), s. 265.

²⁶⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Groddek (2006), s. 291.

²⁶⁹ Rüster, Neu (1989), s. 336.

²⁷⁰ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Roszkowska-Mutschler (2007), s. 80.

²⁷¹ Rüster, Neu (1989), s. 336.

²⁷² Ünal (2007), s. 415.

²⁷³ Kelimenin geçtiği bazı metinlerin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), s. 34.

²⁷⁴ Rüster, Neu (1989), s. 344.

²⁷⁵ Ünal (2007), s. 507.

²⁷⁶ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck, s. 52.

²⁷⁷ Ünal (2007), s. 534.

²⁷⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), s. 156.

²⁷⁹ Ünal (2007), s. 535.

²⁸⁰ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Christiansen (2006), s. 34.

²⁸¹ Ünal (2007), s. 704.

GiŞ tu-u-ri-in: CTH 398²⁸² de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁸³ “mızrak, kargı, silah” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ TÚG: CTH 409²⁸⁴ (KUB VII 53) de geçen kelimeleri Cristel Rüster-Erich Neu²⁸⁵ ve Ahmet Ünal²⁸⁶ “şimşir ağacı” olarak tercüme etmiştir. Hayri Ertem bu tercüme katılmış ve bu ağaçtan metinlerde “tarak” ve “müzik aleti” yapımında faydalanıldığından söz etmiştir²⁸⁷.

GiŞ Ū.TAG.GA: CTH 425.2²⁸⁸ (A.Rs. III, KUB 7.54 III) de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu²⁸⁹ “ok” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ TIBULA: Cristel Rüster-Erich Neu²⁹⁰ kelime için “bir müzik aleti (ut?)” karşılığını vermiştir.

GiŞ ZA.LAM GAR: CTH 396²⁹¹ (KBo XV 25) de geçen kelimeyi Cristel Rüster-Erich Neu²⁹² “çadır” olarak tercüme etmiştir.

GiŞ ZAG.GAR.RA: Bo 1850²⁹³ de geçen kelime için Cristel Rüster-Erich Neu²⁹⁴ “kurban kesilen yer, sunak, kaide” karşılığını vermiştir.

GiŞ Zu-up-pa-ri: CTH 439 (KUB 17.23 II) de geçen kelimeyi Ahmet Ünal²⁹⁵ “meşale” olarak tercüme etmiştir.

²⁸² Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 28.

²⁸³ Ünal (2007), s. 740.

²⁸⁴ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Goetze, Sturtevant(1938), s. 4.

²⁸⁵ Rüster, Neu (1989), s. 354.

²⁸⁶ Ünal (2007), s. 728.

²⁸⁷ Ertem (1987), s. 104-105.

²⁸⁸ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Bawanypeck (2005), s. 144.

²⁸⁹ Rüster, Neu (1989), s. 356.

²⁹⁰ Rüster, Neu (1989), s. 353.

²⁹¹ Kelimenin geçtiği metnin transkripsiyonu için bkz: Onofrio Carruba, *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wişurijanra*, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band: 2, Wiesbaden 1966, s. 2.

²⁹² Rüster, Neu (1989), s. 360.

²⁹³ Kelimenin geçtiği bazı metinlerin transkripsiyonu için bkz: Otten (1971), s. 19.

²⁹⁴ Rüster, Neu (1989), s. 360.

²⁹⁵ Ünal (2007), s. 827.

SONUÇ

Hitit Büyü ritüellerinde büyü-şifa amaçlı kullanıldığını tespit ettiğimiz bitkiler büyük ölçüde Hititlerin egemenlik sahalarındaki floraya aittirler. Ancak zamanla bazı bitkilere manevi anlamlar da yüklenmiştir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Hitit büyülerinde ağaç ve ahşap nesnelerin daha yoğun kullanıldıkları görülmektedir. Ağaçların dikey olarak göğe yükselmesi, bazı türlerin uzun ömürlü olması ve yapraklarını kaybedip sonra yenilemesi

(ölüm-dirilme) insanları tinsel açıdan etkilemiş olmalıdır²⁹⁶. Bununla birlikte Hitit büyü metinlerinde geçen otsu ve odunsu bitkiler incelendiğinde, onların yaşadıkları coğrafyanın flora çeşitliliğini iyi bildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Torosların endemik bir türü sayılan sedir ağacından, Akdeniz kuşağının karakter ağaçları olan zeytin, defne ve incir ağaçlarına, Karadeniz dağlarında yetişen şimşir ağacından Anadolu'nun ormanlık alanlarında sıkça görülen göknar, fıstık çamı, çam ağacı (sarıçam, karaçam), ılgın ağacı, söğüt ağacı, kavak ağacı, porsuk ağacı, pırnal, akdiken, kuşburnu, fıstık ve alıç ağaçlarına kadar yayılan geniş bir yelpazedeki bu bitkileri şifa-büyü ekseninde kullandıkları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Anadolu'da zaman içinde tarıma alınarak ehlileştirilen meyve türleri olan elma, kayısı, ayva, üzüm asması ve muşmula ağaçlarını da bu yelpazeye eklememiz gerekir. Otsu bitki türlerinden olan güneş otu, kimyon, çöven, arpa, buğday, malt, soğan, soda bitkisi, tarla bitkileri ve ganganti, limma çiçeği gibi karşılığını tam olarak bilemediğimiz daha birçok bitki türü de Hititçe çivi yazılı büyü metinlerinde yer almaktadır. Ahşap nesnelere ise uygulanan büyü türüne, büyü'nün amacına göre çeşitlilik göstermektedir. Kullanılan nesnelere bazen analogi/benzerlik büyü yapmak için, kimi zaman ise sembolik anlamlarında kimi de gerçek manalarında kullanılmıştır. Ayrıca savaşçı bir tarım toplumu olan Hititlerin tarım aletleri, silahları, mimari ve günlük yaşamın bir parçasını oluşturan oturma gereçleri de büyü ritüellerinde kullanılmışlardır.

Kısacası Hitit büyü metinlerinde geçen otsu ve odunsu bitkilerden onların yaşadıkları memleketin flora çeşitliliğini sadece günlük yaşamlarının maddi kısmında değil, hayatlarının tinsel boyutunda da kullandıkları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca büyü metinlerinde ağaçlara ve ormanlara dair geçen hitap şekillerinden Hititlerin doğayı kutsal sayan bir anlayışa sahip oldukları, kendilerini doğanın bir parçası olarak konumlandıkları ve zihinlerindeki dünya tasavvurunda da bu algının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

²⁹⁶ Roux, 2005, s. 60.

KAYNAKÇA

- ALCIATUS A.,2007, *Emblemata Simgeler Kitabı*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınları, İstanbul
- ALP S. ,2000, *Hitit Çağında Anadolu*, Tubitak Yayınları, Ankara
- ARCHTERBEG J. ,2009, *Kadın Şifacılar*, (çev. Bilgi Altınok), İstanbul
- ATAÇ A. , YILDIRIM R. V. Y. ,2004, “Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides’in “De Materia Medica” sı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 15,
- AVCI M. ,2005 , “Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye’nin Bitki Türleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*, Sayı: 13, İstanbul
- BAYTOP A. ,2004 , *Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları*, Tubitak Yayınları, Ankara
- BAYTOP T. ,1999, *Türkiye’de Bitkilerle Tedavi*, Nobel Kitapevi, İstanbul
- BAYTOP T. ,2001, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul
- BAYTOP T. ,2007, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- BAWANYPECK D.,2005, *Die Rituale der Auguren, Texte Der Hethiter* 25, Universitätsverlag Winter, Heildelberg.
- BECKMAN G. ,1983, *Hittite Birth Rituals*, Studien zu den Boğazköy-Texten, Heft 29, Otto Harrasowitz, Wiesbaden
- BİGGS R. D. ,2005, “Medicine, Surgery, and Public Health in Ancient Mesopotamia”, *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol. 19, no. 1, 1-19.
- BOYSAN-DİETRİCH, N.,1987, *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*, Texte der Hethiter, Band: 12, Heildelberg
- BRYAN C. P. ,1930 , *The Papyrus Ebers*, London
- BURDE v. C. ,1985, *Hethitische Medizinische Texte*, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Heft:19, Wiesbaden
- CARRUBA O. ,1966, *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wişurijanıza*, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band: 2, Wiesbaden
- CRİSTİAN B. ,2006. Die Ritualtradition der Ambazzi, Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band:48, Wiesbaden
- ÇELTİKÇİ O.,2010, “Anamas Yöresinde Halk İnançlarında Temizlik Kavramı”, *Acta Turcica*, Sayı: 2, Temmuz
- ÇORUHLU Y. ,2011, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul
- DAVIS P. H. ,1970 , *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, Edinburg University Press, Edinburg
- DAVLETOV T. B. ,2007, “Kamlık İnançında Kam (Şaman) ve Kümelenme Tekniği Üzerine”, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Sempozyumu, Nisan, Hacettepe Ankara
- DUGAN E. ,2008, *Bitkisel Büyü*, (çev. Selim Yeniçeri), Shambala Kitapları, İstanbul
- ERTEM H. ,1987, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara
- FRİEDRİCH J. 1952, *Hethitische Wörterbuch*, Heilderlberg

- GEZGİN D. ,2010, *Bitki Mitosları*, İstanbul
- GOETZE A. ,1955, “Hittite Rituals, Incantations and Description of Festivals”, *Ancient Near Eastern Texts Relating to The Old Testament*, Princeton
- GOETZE A. , STURTEVANT E. H. ,1938, *The Hittite Ritual of Tunlawi*, American Oriental Society. New Haven
- GRIMAL P. 2012, *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma*, (çev. Sevgi Tamgüç), Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- GÜTERBOCK H., 1968 ,”Oil Plants in Hittite Anatolia”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 88, No. 1.
- GRODDEK D.,2006 , *Hethitische Texte in Transkription KUB 60*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie, , Band 20, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden
- GRODDEK D. ,2007, *Hethitische Texte in Transkription IBoT 4*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie 23, Wiesbaden
- GRODDEK D. ,2008 , *Hethitische Texte in Transkription KBo 22*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie, Band 24, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden
- HAAS V. ,2003 , *Materia Magica et Medica Hethitica*, Walther de Gruyter, Berlin-New York
- HOFFNER H. ,1987 , Paskuwatti’s Ritual Against Sexual Importance, *Aula Orientalis*, No: 5, Volume: 2
- JACKSON D. P. ,2012, *Gilgamiş Destanı*, (çev. Ahmet Antmen), Arkadaş Yayınları, Ankara
- JANOWSKI B. , WILHELM G. ,1990 , “Der Bock, der die Sünden hinausträgt. Zur religionsgeschichte des Azazel-Ritus Lev. 16,10.21f.”, *Religionsgeschichtliche Beziehungen zwischen Kleinasien, Nordsyrien und dem Alten Testament. Internationales Symposium Hamburg 17.-21. März*
- KARAUĞUZ G. ,2001 , *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitapevi, Konya
- KARAUĞUZ G. , ŞANDA M. A. ,2011, “An Ethnobotanical Plant From the Hittite Flora: Hatakišni-“, *SOMA 2009*, Konya
- KILIÇ Y, DUYSMUŞ H. H. ,2008 , “M.Ö. II.Bin Yılda Anadolu’da Besin Maddeleri (Hitit Öncesi Toplumlarında ve Hititlerde)”, *Prof. Dr. Yavuz Ercan’a Armağan Kitabı*, Ankara
- KINGSLEY P. ,2002, *Antik Felsefe Gizem ve Büyü, Pythagoras ve Empedokles Geleneği*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- KRAMER S. N. ,1995, *Tarih Sümerde Başlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- LAINE J. R. ,1972, *Das Ritual der Mali aus Arzawa*, gegen Behexung, Text Der Hethiter, Band:2, Heidelberg
- LAROCHE E. ,1971, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris
- MATHIAS M. E. ,1994, “Economic Botany”, (çev. Gülşah Yüksel), Cilt: 48, Sayı: 1
- MESSADIÉ G. ,1998, *Şeytanın Genel Tarihi*, (çev. Işık Ergüden), Kabalcı Yayınları, İstanbul
- MILLER J. ,2004 , *Studies in the Origins Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals*, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band: 46, Wiesbaden

- MOULTON A. ,2007, *Rêves hittites Contribution à une histoire et une anthropologie du rêve en Anatolie ancienne*, Brill, Laiden
- OTTEN H. , RÜSTER C. ,1980 , “Texttanschlüsse und Duplikate von Boğazköy-Tafeln (71-80)”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, Band 70, Berlin New York
- ROSZKOWSKA-MUTSCHLER H. ,2005, *Hethitische Texte in Transkription KBo 45*, Dresdner Beiträge zur Hethitologie Band 16, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- ROUX J. P. ,2005, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınları, İstanbul
- RÜSTER C. , NEU E. ,1989, Hethitisches Zeichenlexikon, StBoT Beiheft 2, Wiesbaden
- SARAÇ C. ,1950, “Eski Mısırda Bilim ve Teknik”, *Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi* , Cilt: VIII, Ankara
- STRAUB R. ,2006, *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna*, Berlin-New York
- ŞİRİN T. ,2006, *Metafizik Varlıklardan Cinlere İnancın Psiko-Sosyal Boyutları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- TARACHA P. T. ,2000 , *Ersetzen und Entsühnen Das mittelhethitische Ersatzritual für den Grobkönig Tuthalija (CTH 448.4) und verwandte Texte*, Köln
- TEZ Z. ,2010, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası Tarihte Eczacılık, Güzel Kokular ve Kozmetik*, Hayy Kitap, İstanbul
- TİSCHLER J.,2001, *Hethitisches Handwörterbuch*, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen, Innsbruck, Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck
- KİTABI MUKADDES ŞİRKETİ 2000, *Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil* (İbrani, Kildani ve Yunani Dillerden Tercüme), Acar Matbaacılık, İstanbul
- TORRİ G. ,2003 , *La Similitudine Nella Magia Analogica Ittita*, Studia Asiana- 2, Roma.
- TORLAK H. , VURAL M. , AYTAÇ Z. ,2010, *Türkiye'nin Endemik Bitkileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi, Ankara
- TOSUN M. , YALVAÇ K. ,1989 , Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, Ankara
- TURNER A. K. ,2004, *Cehennem Tarihi*, (çev. Ayhan Sargüney), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- TYLDESLEY J. A. , BAHN, P. G. “Use Of Plants In The European Palaeolithic A Review Of The Evidence”, *Ouaternary Science Reviews*, Volume 2
- ÜNAL A. ,1980 , “Hitit Tıbbının Anahatları”, *Bellekten*, Cilt XLIV, Sayı 175, Temmuz
- ÜNAL A. 1988, “The Role of Magic in the Ancient Anatolian Religions According to the Cuneiform Texts from Boğazköy-Hattuša”, *Essays on Anatolian Studies in the Second Millenium B. C.*, ed. H. I. H. Prince Takahito Mikasa, Wiesbaden
- ÜNAL A. ,1998, *Hittite and Hurrian Cuneiform tablets From Ortaköy (Çorum)*, Central Turkey, İstanbul
- ÜNAL A. ,2003, *Hitit Devrinde Anadolu Kitap 2*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- ÜNAL A. ,2003, “Hititlerde ve Çağdaş Anadolu Kavimlerinde Büyücülük”, *Elementerfiş-Anadolu'da Büyü ve İnanışlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- ÜNAL A. ,2007, *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen*, Hamburg

WILHELM v. G. ,2001, Akten des IV. Internationalen Kongress für Hethitologie, Würzburg, 4-8 Oktober 1999, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band:45, Wiesbaden
ZINCO C. ,2001 , Bemerkunden zu einigen hethitischen Pflanzen und Pflanzennamen, von Gernot Wilhem, Akten des IV. Internationalen Kongress für Hethitologie, Würzburg, 4-8 Oktober 1999, Studien Zu den Boğazköy-Texten, Band:45, Wiesbaden